

KSIAĐZ FRYDERYK LULKOWSKI BADACZ DZIEJÓW KOŚCIOŁA NA ŻUŁAWACH

Słowa kluczowe: Fryderyk Lulkowski, diecezja gdańska, Żuławy, Mierzeja Wiślana, Nowa Cerkiew, Gdynia, Boręty, Żuławki

Keywords: Fryderyk Lulkowski, Diocese of Gdańsk, Żuławy, Vistula Spit, Nowa Cerkiew, Gdynia, Boręty, Żuławki

Schlüsselwörter: Fryderyk Lulkowski, Diözese Danzig, Werder, Frische Nehrung, Neukirch, Gdynia, Barendt, Fürstenwerder

Do mniej znanych kapłanów diecezji gdańskiej należy ksiądz Fryderyk Lulkowski (1908–1994). Był on proboszczem kilku parafii na Żuławach, wchodzących wówczas w obszar diecezji gdańskiej, a dziś diecezji elbląskiej. Pasjonował się przeszłością Kościoła katolickiego na tym terenie. Pozostawił po sobie około dziesięciu niedużych, ale ważnych tekstów oraz kilka kronik parafialnych. Biogram ks. Fryderyka Lulkowskiego zamieszczony został w monografii autorstwa ks. Wojciecha Zawadzkiego¹, a także w leksykonie opracowanym przez ks. Macieja Kwietnia². Informacje o tym kapłanie odnajdujemy też w tekście Heinza Roberta Pohla, który opisuje proboszczów parafii Nowa Cerkiew³. O ważnych zadaniach powierzonych ks. Lulkowskiemu w diecezji gdańskiej przypominają w swych publikacjach ks. Ernest Kleinert oraz ks. Stanisław Bogdanowicz⁴. Nie powstało jednak dotychczas większe opracowanie dotyczące osoby, pracy duszpasterskiej oraz dokonań historycznych ks. Lulkowskiego. Dlatego w prezentowanym poniżej artykule podjęta została próba uzupełnienia

* Ks. mgr lic. Andrzej Starczewski – dyrektor Muzeum Diecezji Elbląskiej, diecezjalny konserwator zabytków, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3127-7849>, e-mail: astarczewski@op.pl.

¹ W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2000, s. 236–237.

² Ks. Fryderyk Lulkowski, w: *Leksykon kapłanów wyświęconych w latach 1869–1945, pracujących w diecezji Gdańskiej*, oprac. M. Kwiecień, Gdańsk 2014, s. 31.

³ H. Pohl, *Die kath. Pfarrei St. Martin Neukirch*, (mps, bd.), s. 26–28.

⁴ E. Kleinert, *Obowiązek opanowania języka polskiego przez duchowieństwo gdańskie w latach 1935–1937*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” (dalej MDG) 5–8(1978), s. 137–142; S. Bogdanowicz, *Edmund Nowicki. Biskup Gdański*, Gdańsk 1998; tenże, *Kościół Gdański pod rządami komunizmu 1945–1984*, Gdańsk 2000.

biografii gdańskiego duchownego, a także uporządkowania wiedzy o liczbie jego pism. Udało się to uczynić poprzez analizę dokumentów, które znajdują się w zasobach: Archiwum Archidiecezji Gdańskiej, Archiwum Diecezji Elbląskiej, Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Żuławkach, Archiwum Państwowego w Gdańsku, Archiwum Akt Nowych oraz Archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Źródłem dodatkowych informacji stały się materiały prasowe oraz relacje ustne.

MŁODOŚĆ I STUDIA TEOLOGICZNE

Książd Fryderyk Lulkowski⁵ urodził się 25 lutego 1908 roku w Gdańsku-Wrzeszczu. Jego rodzicami byli Franciszek i Agnieszka z domu Stellmacher⁶. Pochodził z wielodzietnej rodziny. Wśród jedenaściorga rodzeństwa jeden z braci również był osobą duchowną. Po szkole podstawowej dalszą naukę Fryderyk pobierał w Miejskim Gimnazjum w Gdańsku. Zakończył ten etap egzaminem w 1926 roku. Wcześniej, w dniu 22 listopada 1922 roku, w Kaplicy Królewskiej w Gdańsku administrator apostolski Edward O'Rourke udzielił mu sakramentu bierzmowania⁷.

Po podjęciu decyzji o wyborze drogi życiowej w kapłaństwie został skierowany przez biskupa gdańskiego Edwarda O'Rourke'a do seminarium warmińskiego. W dniu 30 marca 1926 roku biskup warmiński Augustyn Bludau w liście do bp. O'Rourke'a, przekazał decyzję o przyjęciu Fryderyka Lulkowskiego na studia filozoficzno-teologiczne w Braniewie⁸. Kandydat do kapłaństwa został poinformowany przez biskupa, że ma stawić się na uczelni w dniu 21 kwietnia 1926 roku. Rozpoczęcie studiów teologicznych miało być poprzedzone trzydniowymi rekolekcjami. W piśmie znalazło się też kilka uwag. Jedną z nich było polecenie przedstawienia w uczelni świadectwa chrztu i bierzmowania oraz zaświadczenia o stanie zdrowia, wymaganych wobec studentów diecezji warmińskiej. Była też podana informacja dotycząca znajomości języka hebrajskiego. Ponieważ na świadectwie ukończenia szkoły śred-

⁵ Imię i nazwisko z urodzenia: Friedhelm Lulkowski, w 1931 r. bp O'Rourke w piśmie do Stolicy Apostolskiej zapisał: Friederico Lulkowski, a Stolica Apostolska wydała dokument z zapisem: Friedhelmus Lulkowski; w latach 1943–1945 pod przymusem władz niemieckich posługiwał się nazwiskiem Friedhelm Steinigke, a po 1945 r. Fryderyk Lulkowski; zob.: AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne, Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku o zmianie imienia*, 31.05.1957, k. 133; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej*, s. 236; *Ks. Fryderyk Lulkowski*, w: *Leksykon kapłanów*, s. 31; H. Pohl, *Die kath. Pfarrei St. Martin Neukirch*, s. 26–28.

⁶ AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne, Personalia parafii Nowa Cerkiew, poczta Ostaszewo, powiat Gdańsk*, oprac. ks. F. Lulkowski, 4.02.1947, k. 120. W. Zawadzki podaje nazwisko matki Stellmacher, a M. Kwiecień – Hellmach; zob.: W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 236; *Ks. Fryderyk Lulkowski*, w: *Leksykon kapłanów*, s. 31; por. H. Pohl, *Die kath. Pfarrei St. Martin Neukirch*, s. 26–28.

⁷ AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne, Akt Bestätigung, Katholisches Pfarramt der Königlichen Kapell Danzig*, 22.03.1926, k. 6; tamże, *Pismo bpa warmińskiego A. Bludaua do bpa gdańskiego E. O'Rourke*, 30.03.1926, k. 9.

⁸ W Braniewie funkcjonowała od 1925 r. akademia państwowa. Studiowali w niej klerycy warmińscy, gdańscy (od 1925 r.) oraz z terenu prałatury w Pile. Zob. J. Obłąk, *Akademia Braniewska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, k. 209–210.

niej Lulkowskiego nie było oceny z tego przedmiotu, dlatego w ciągu pierwszych trzech semestrów został zobligowany do złożenia egzaminu z tego języka. W piśmie znalazła się też uwaga praktyczna informująca, że seminarium zapewnia alumnowi pierzynę, pościel i ręczniki. Przed wstąpieniem do seminarium Lulkowski podpisał zobowiązanie w obecności administratora apostolskiego, że będzie przygotowywał się do kapłaństwa w Braniewie dla diecezji gdańskiej. A w przypadku przejścia do innej diecezji lub wystąpienia z seminarium zapłaci w całości za studia. Natomiast by mógł opłacić czesne za pobyt w tej uczelni, wystosował prośbę do Senatu Wolnego Miasta Gdańska o wsparcie, argumentując, że pochodzi z niezamożnej, wielodzietnej rodziny. Dwukrotnie otrzymał pomoc w wysokości 200 guldenów⁹.

W dniu 17 stycznia 1931 roku diakon Fryderyk Lulkowski otrzymał z Kongregacji Dyscypliny Sakramentów dispensę ze względu na nieosiągnięty wiek kanoniczny, by mógł być promowany do przyjęcia święceń kapłańskich. O to pozwolenie wystąpił do Stolicy Apostolskiej biskup gdański Edward O'Rourke. Jednocześnie w dokumencie znalazł się zapis, by ten neoprezbiter obowiązki posługi duszpasterskiej sprawował pod nadzorem starszego i doświadczonego kapłana. Ponadto nie otrzymał pozwolenia jako szafarz sakramentu pokuty i pojednania w przypadku spowiadania kobiet, z wyjątkiem pilnej konieczności. To zastrzeżenie Kongregacji biskup Edward O'Rourke w dniu 11 lutego 1931 roku podtrzymał do czasu złożenia egzaminu wyznaczonego na 1932 rok, by mógł spowiadać wiernych obojga płci z wyjątkiem siostr zakonnych oraz grzechów zastrzeżonych do rozgrzeszenia dla Stolicy Apostolskiej¹⁰. Diakon Lulkowski święcenia kapłańskie przyjął przez nałożenie rąk biskupa warmińskiego Maximiliana Kallera w katedrze fromborskiej w dniu 8 marca 1931 roku. Został wyświęcony na mocy pozwolenia biskupa gdańskiego i inkardynowany do diecezji gdańskiej¹¹.

WIKARIATY

Pierwszą palcówką duszpasterską po przyjęciu sakramentu kapłaństwa była dla ks. Fryderyka Lulkowskiego parafia w Lasowicach Wielkich¹². Podczas jego półtorarocznego pobytu w tej placówce w latach 1931–1932 trwały intensywne prace

⁹ AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne. Pismo administratora apostolskiego E. O'Rourke do ks. F. Lulkowskiego o skierowaniu do Akademii Teologicznej w Braniewie*, 27.03.1926, k. 7; tamże, *Zobowiązanie wobec administratora apostolskiego o przygotowaniu do kapłaństwa dla diecezji gdańskiej*, 27.03.1926, k. 8; tamże, *Pismo bp. warmińskiego A. Bludawa do bp. gdańskiego E. O'Rourke*, 30.03.1926, k. 9; tamże, *Der Senat der Freien Stadt Danzig, Informacja o pomocy finansowej dla F. Lulkowskiego*, 29.09.1926, k. 12.

¹⁰ AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne. Pismo bp. gdańskiego E. O'Rourke do ks. F. Lulkowskiego*, 11.02.1931, k. 9.

¹¹ Tamże, *Pismo bp. gdańskiego E. O'Rourke do bp. warmińskiego M. Kallera*, 06.12.1930, k. 46; *Dyspensa Świętej Kongregacji ds. Dyscypliny Sakramentów Stolicy Apostolskiej*, 17.01.1931, k. 51; *Kirchliches Amtsblatt für das Bistum Ermland, Braunsberg* 1.03.1931, nr 3, s. 34; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2000, s. 236.

¹² ADEg, 230, *Lasowice Wielkie. Varia, Wikariusze i pomoc duszpasterska. Korespondencja proboszcza z bp. gdańskim w sprawie pomocy udzielanej dzieciom rosyjskich emigrantów. Podatek*

budowlane przy szkole katolickiej i konserwatorskie w kościele oraz przy obiektach parafialnych. Jako młody kapłan ks. Lulkowski zetknął się pośrednio ze sprawami dotyczącymi zarządzania majątkiem kościelnym¹³. Również krótko, bo rok (1932–1933) był wikariuszem w filialnej gminie kościelnej Gdańsk Emaus¹⁴.

W kolejnych latach (1933–1935), posługiwał jako wikariusz w parafii św. Mateusza w Nowym Stawie, gdzie proboszczem był wówczas ks. Klemens Sierigk, który za popieranie partii Centrum był szykanowany przez nazistów. Ksiądz Lulkowski prawdopodobnie był świadkiem napaści bojówki nazistowskiej na plebanię w kwietniu 1935 roku. Na szczęście proboszcz tego dnia był nieobecny na plebanii. Ta sytuacja była następstwem dojścia nazistów do władzy w Senacie Wolnego Miasta Gdańska po 1933 roku. Podjęli oni podobne metody walki politycznej, jak w Niemczech, stosując terror, przemoc fizyczną, masową propagandę, a także aresztowania przeciwników, do których zaliczali również Kościół katolicki¹⁵.

Od 1 kwietnia 1935 roku do 30 marca 1938 roku ks. Lulkowski był drugim wikariuszem w parafii św. Brygidy w Gdańsku¹⁶. W tym czasie biskup Edward O'Rourke – zgodnie ze Statutem I Synodu Gdańskiego, który odbył się 10–12 grudnia 1935 roku – nakazał młodym kapłanom opanowanie języka polskiego¹⁷. Powodem takiej decyzji biskupa była szczególna troska duszpasterska o wszystkich diecezjan, także Polaków, którzy stanowili wówczas mniejszościową grupę narodową w Wolnym Mieście Gdańsku. Według statystyk liczba polskich katolików wynosiła około 10 procent ludności zamieszkującej teren diecezji. Liczba mieszkańców narodowości polskiej wraz z pracownikami sezonowymi sięgała około 30–40 tysięcy osób. Ich naczelną organizacją była Gmina Polska założona w 1921 roku, a w 1933 roku powstał Związek Polaków, dbający o prawa społeczne, kulturalne i polityczne tej społeczności. Należy dodać, że w 1935 roku w diecezji pracowało 87 kapłanów, w tym 14 polskich duchownych¹⁸.

gruntowy. Pensja duchownych, w latach 1910–1941; W. Zawadzki, Żuławy Malborskie i Elbląskie 1772–1945. Perspektywa społeczno-religijna, Pelplin 2021, s. 365.

¹³ ADEg, 250, *Lasowice Wielkie. Budowa i remonty obiektów parafialnych w latach 1910–1941; tamże, 253, Bau der II. kathol. Schule in Gr. Lesewitz. Budowa szkoły katolickiej w Lasowicach Wielkich w latach 1928–1937.*

¹⁴ W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 236.

¹⁵ A. Żebrowski, *Z historii diecezji gdańskiej*, „Chrześcijanin w świecie” 36(1976), s. 64–72; Z. Pawłowicz, *Listy pasterskie biskupa gdańskiego Edwarda O'Rourke*, „Studia Gdańskie” 6(1986), s. 89–90; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 327; tenże, *Żuławy Malborskie i Elbląskie 1772–1945. Perspektywa społeczno-religijna, Pelplin 2021, s. 369–370.*

¹⁶ AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne. Dekret bpa gdańskiego na urząd II wikariusza parafii św. Brygidy w Gdańsku*, 13.03.1935, k. 87; T. Bach, *Sp. Ksiądz Pralat Fryderyk Lulkowski*, „Miesięcznik Archidiecezji Gdańskiej” 7–9(1994), s. 47; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 327; *Ks. Fryderyk Lulkowski*, w: *Leksykon kapłanów*, s. 31.

¹⁷ E. Kleinert, *Prace przygotowawcze i przebieg I Synodu Gdańskiego 10–12 XII 1935 r.*, MDG 7–8(1975), s. 224–228; tenże, *Obowiązek opanowania języka polskiego przez duchowieństwo gdańskie*, s. 137; L. Jażdżewski, *Aspekty wychowania według I Synodu Gdańskiego*, „Studia Gdańskie” 15–16(2002–2003), s. 78–79.

¹⁸ F. Rogaczewski, *Fragen der Seelsorge des polnischen Volksteil*, w: *Diözesansynode des Bistum Danzig 10 bis 12 Dezember 1935*, Danzig 1936, s. 103; S. Mikos, *Gmina Polska w Wolnym Mieście Gdańsku*, w: *Studia z dziejów Gdańska 1918–1939. Komunikaty Instytutu Bałtyckiego*, zeszyt specjalny nr 2, Gdańsk 1975, s. 161–184; E. Kleinert, *Obowiązek opanowania języka polskiego*

W uchwale IX Statutu Synodu Gdańskiego postanowiono, że dla młodych kapłanów „należy urządzać zespoły robocze dla katechetyki, homiletyki oraz wydoskonalenia w polskim języku”. Biskup gdański w słowie końcowym uchwał synodalnych zaznaczył: „w ostatnim czasie zobowiązaliśmy wszystkich duchownych do nauczenia się mowy polskiej”. Zwolnieni z tego obowiązku zostali kapłani, którzy ukończyli polską szkołę średnią albo odbyli studia seminaryjne w Pelplinie¹⁹.

Ksiądz Lulkowski razem z szesnastoma kapłanami rozpoczął naukę tego języka w dniu 23 stycznia 1935 roku, w siedzibie konsystorza administracji apostolskiej w Gdańsku przy Brotbänkengasse, dzisiejszej ul. Chlebnickiej²⁰. Zajęcia, w wymiarze dwóch godzin tygodniowo, odbywały się w każdą środę od godz. 16.00 do 18.00, z przerwą na święta wielkanocne i wakacje w lipcu. Prowadził je były nauczyciel języka polskiego pan Swichocki z Wrzeszcza, który otrzymywał wynagrodzenie w wysokości pięciu guldenów za godzinę. Uczestnicy zostali podzieleni na grupy początkującą i zaawansowaną. Ksiądz Lulkowski został z jedenastoma kapłanami przydzielony do grupy początkującej. Proboszczowie tych kapłanów zostali poproszeni przez wikariusza generalnego o umożliwienie uczestnictwa w kursie²¹. Jednocześnie, by zdyscyplinować kursantów, bardzo skrupulatnie sprawdzano obecność, a po każdej opuszczonej lekcji uczestnik musiał przedstawić usprawiedliwienie na piśmie. W innym przypadku nakładano na niego pieniężną karę porządkową w wysokości trzech guldenów, a w październiku 1936 roku biskup podniósł kwotę do dwudziestu guldenów.

Pierwszy rok nauki trwał do 30 października 1935 roku, zakończył się 6 listopada egzaminem językowym i duszpasterskim. Kolejny rok nauczania rozpoczął się 13 listopada 1935 roku i zakończył się 28 października roku następnego, a egzamin przeprowadzono 4 listopada.

Według biskupa ta dwuletnia nauka języka polskiego nie przyniosła oczekiwanych rezultatów, dlatego rządca diecezji zaostrzył kryteria wobec uczących się i nakazał im udział w zajęciach jeszcze przez rok. W dniu 26 maja 1937 roku odbył się egzamin końcowy, w którym brał udział wikariusz generalny. W protokole zapisał uwagi dotyczące poszczególnych kapłanów i ich przydatności do posługi duszpasterskiej wśród Polonii. W przypadku ks. Lulkowskiego zanotował: „zdał egzamin z języka polskiego i może być dopuszczony do egzaminu proboszczowskiego”. W poprzednich latach zaliczył z wysokimi ocenami egzaminy wikariuszowskie z dziewięciu przedmiotów (teologicznych, pastoralnych i liturgicznych), które odbyły się: 9 listopada 1932 roku, 8 listopada 1933 roku i 14 listopada 1934 roku. Natomiast egzamin proboszczowski zdał 14 listopada 1937 roku²².

Wikariusz generalny w piśmie z 15 grudnia 1937 roku zachęcał kapłanów biorących udział w trzyletnim kursie, by nadal samodzielnie lub w zespołach, doskonalili

przez duchowieństwo gdańskie, s. 138; Z. Pawłowicz, *Listy pasterskie biskupa gdańskiego Edwarda O'Rourke*, s. 90.

¹⁹ E. Kleinert, *Obowiązek opanowania języka polskiego*, s. 139.

²⁰ W latach 1917–1937 w budynku tym mieściła się Szkoła Mariacka.

²¹ AAG, A-88, *Polnischer Sprachunterricht für Geistliche*, Pismo wikariusza generalnego do proboszczów, 19.08.1935.

²² AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne, Den Personalakten vorheften*, k. 114; *Kwestionariusz personalny ks. F. Lulkowskiego*, 4.04.1958, k. 136.

się w polskiej mowie. Ta umiejętność była zapewne jednym z ważnych powodów tego, że od 1 kwietnia do listopada 1938 roku ks. Lulkowski był wikariuszem ekspozycywnym w Pogorzalej Wsi, z miejscem zamieszkania w Piekle, mając również tytuł kuratusa. To była pierwsza samodzielna placówka duszpasterska, na której terenie od wiosny do jesieni przebywali liczni pracownicy sezonowi z Polski²³.

Od końca 1938 roku do 1945 roku ks. Fryderyk Lulkowski pod przymusem posługiwał się niemiecko brzmiącym nazwiskiem Steinigke. Władze faszystowskie zmuszały do zmiany nazwisk o słowiańskim brzmieniu i przyjmowania imion należących do niemieckiego kręgu kulturowego.

ADMINISTRATOR I PROBOSZCZ

Biskup gdański Karol Maria Splett mianował ks. Lulkowskiego (wówczas Steinigkego) w dniu 17 października 1938 roku administratorem w Nowej Cerkwi, z objęciem parafii do 8 listopada, a 18 stycznia 1939 roku – jej proboszczem. Od 1 listopada 1943 roku do 15 czerwca 1945 roku był duszpasterzem i administratorem w Gdyni, zachowując jednocześnie tytuł proboszcza Nowej Cerkwi²⁴.

Po zakończeniu II wojny światowej nowe władze przystąpiły do polonizacji i repolonizacji antroponomów w ramach usuwania śladów niemieczyny. Dlatego też ks. Lulkowski powrócił do swojego pierwotnego nazwiska, na podstawie *Dekretu z dnia 10 listopada 1945 roku o zmianie i ustalaniu imion i nazwisk* (art. 3 § 5: „[...] gdy nosi nazwisko o brzmieniu niepolskim [...]”). Trzy lata później wydane zostało *Rozporządzenie Ministerstwa Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z 7 grudnia 1948 roku w sprawie wskazania władz do orzekania o zmianie imion i nazwisk*. Dekret postulował przepisy, w myśl których jedyną podstawą wydania decyzji w sprawie zmiany miał być wniosek strony. Oczekiwano, że autochtoni będą to robić samodzielnie, wnosząc pismo do starostwa powiatowego lub władz miejskich. W przypadku ks. Lulkowskiego nastąpiła również zmiana imienia, z Friedhelm na Fryderyk, o czym w dniu 31 maja 1957 roku powiadomił kurię biskupią. To władze wojewódzkie przygotowywały precyzyjne propozycje, w jaki sposób w najłagodniejszej formie należy dokonywać korekty imion. Polskie urzędy sporządzały listy polskich imion, które miały stanowić urzędowe zamienniki imion niemieckich, które nosili autochtoni²⁵.

²³ AAG, A-88, *Sprawozdanie z wyników egzaminacyjnych z języka polskiego*, rękopis, 7.06.1937; AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne, Dekret, Vikar Lulkowski, ernnene ich hiermit zum Vicarius expositus in Wernersdorf mit Wohnsitz in Piecel mit der Amtsbezeichnung „Kuratus”, Der Bischof von Danzig*, 30.03.1938; E. Kleinert, *Obowiązek opanowania języka polskiego*, s. 139–142; J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomorzańskiej 1243–1821 (1992)*, t. 1, Elbląg 1999, s. 334–335, 341–343; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 236.

²⁴ AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne, Dekret bpa gdańskiego na urząd administratora parafii w Nowej Cerkwi*, 17.10.1938, k. 81; tamże, *Dekret bp. gdańskiego na urząd proboszcza w Nowej Cerkwi*, 31.05.1939, k. 101; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 236.

²⁵ *Dekret o zmianie i ustalaniu imion i nazwisk*, Dz.U. 1945, nr 56, poz. 310, 10.11.1945 r.; *Rozporządzenie Ministerstwa Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych*, Dz.U. nr 60, poz. 473, 7.12.1948 r.; AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne, Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku o zmianie imienia*, 31.05.1957, k. 133; M. Choroś, *Zmiany w nazewnictwie*

W październiku 1945 roku, już w rzeczywistości pojałtańskiej, ks. Lulkowski powrócił do Nowej Cerkwi. Po zmianach politycznych i narodowościowych do 1961 roku pełnił posługę duszpasterską dla przybyłych osadników. W 1946 roku parafię tę zamieszkiwały 882 osoby. Ksiądz Lulkowski w latach 1945–1946 obsługiwał także parafię w Ostaszewie. Od 19 września 1946 roku był również administratorem parafii Boręty²⁶. Na początku 1946 roku parafia ta liczyła 340 mieszkańców, z czego 302 osoby były katolikami; już pod koniec tegoż roku było 760 katolików²⁷.

Wspólnota katolicka w Borętach do 1945 roku dysponowała gotyckim kościołem, który spłonął w 1945 roku w dniu wycofywania się wojsk niemieckich i wejścia Armii Czerwonej. Pani Ryszarda Socha jako świadek zrelacjonowała to wydarzenie: „Żołnierze niemieccy ulokowani z karabinami maszynowymi na wieży, ostrzeliwali przelatujące nad wsią radzieckie samoloty. Jeden z nich zawrócił i zrzucił ładunek wybuchowy, co było przyczyną pożaru tej świątyni. Od tego zdarzenia pozostały do dzisiaj ceglane mury obwodowe nawy, prezbiterium i zakrystii, do wysokości korony”²⁸. Zachowane ruiny kościoła w 1959 roku, z polecenia wojewódzkiego konserwatora zabytków w Gdańsku Henryka Raczyniewskiego, zostały zinwentaryzowane i opisane w karcie technicznej zabytku architektury. Określono też szacunkowo zniszczenia: fundamentów w 10 proc., murów w 50 proc., sklepienia, stropów, konstrukcji dachowej, pokrycia ceramicznego i stolarki w 100 proc. Ruiny świątyni, wraz z okalającym ją cmentarzem, w 1946 roku przejął skarb państwa i przekazał na rzecz szkoły podstawowej. Taka decyzja naruszała prawo własności Kościoła na mocy art. 2 i 4 *Dekretu z dnia 8 marca 1946 roku o majątkach opuszczonych i poniemieckich*. Ta sprawa została skierowana do Urzędu ds. Wyznań w Warszawie²⁹.

Wspólnota Kościoła rzymskokatolickiego wraz z ks. Lulkowskim przejęła w 1946 roku nieużytkowane dwa kościoły ewangelickie w Borętach i Palczewie na potrzeby własnego wyznania. Wcześniej, w lipcu 1945 roku, ks. Lulkowski przeprowadził

miejscowym i osobowym na Śląsku przed i po drugiej wojnie światowej, „Śląsk Opolski” 8/1(1993), s. 12–21.

²⁶ AAG, L-4, Ks. Fryderyk Lulkowski. *Acta personalne, Dekret administratora apostolskiego na urząd administratora parafii w Borętach*, 19.09.1946, k. 116; APG, 2375/1755/1; *Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem Rzymskokatolickim, innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi, Nowa Cerkiew. Parafia katolicka św. Marcina, 1961–1998*, Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: WdsW PWRN) w Gdańsku, Kartoteka parafii; tamże, *Pismo wikariusza generalnego kurii biskupiej w Gdańsku ks. B. Polzina do WdsW PWRN w Gdańsku*, 6.12.1961; W. Zawadzki, *Żuławy Malborskie i Elbląskie 1772–1945. Perspektywa społeczno-religijna*, Pelplin 2021, s. 368.

²⁷ AAG, III KB, 44 p, Boręty. *Parafia św. Katarzyny, Acta duszpasterskie parafii, Sprawozdanie duszpasterskie parafii za 1946 r.*, oprac. ks. F. Lulkowski, 5.05.1947, k. 2.

²⁸ AAG, III/KB, 44 p, Boręty. *Parafia św. Katarzyny, Acta duszpasterskie parafii, Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku*, 17.01.1957; [b.a.], *Życie duchowe*, „Głos Wybrzeża” 44(1988), s. 21.

²⁹ Dz.U. 1946 nr 13 poz. 87; APG, 2375/1771/52, *Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem Rzymskokatolickim, innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi, Boręty. Parafia katolicka św. Katarzyny, 1957–1987, Pismo kanclerza kurii biskupiej w Gdańsku do PWRN w Gdańsku*, 16.07.1957, k. 133; tamże, *Pismo PWRN w Gdańsku do kurii biskupiej w Gdańsku*, 12.08.1957; tamże, *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie* (dalej: UdsW), 30.08.1957, k. 134; ANID Gd, MS/3, *Architektura sakralna woj. gdańskiego, Boręty, kościół gotycki św. Katarzyny, Gdańsk*, 9.09.1959.

rozmowę z członkiem ewangelickiej rady kościelnej. Zapytał go, czy pozostali jeszcze w tej miejscowości nieliczni ewangelicy mają coś przeciwko użytkowaniu ich świątyni przez katolików. W odpowiedzi usłyszał, że nikt nie zgłaszał w tej sprawie zastrzeżeń. Po tej rozmowie ksiądz administrator przejął kościół poewangelicki i dokonał jego poświęcenia³⁰.

Kościół w Borętach wybudowano w latach 1841–1842, na miejscu pierwszego z lat 1714–1715, który rozebrano w 1811 roku ze względu na zły stan techniczny. Obecny powstał na planie prostokąta w konstrukcji ryglowej. Po wschodniej stronie dwuspadowego dachu ma drewnianą wieżyczkę z namiotowym daszkiem. Kościół jest jednonawowy z drewnianym płaskim stropem i podłogą z desek oraz posiada balkony dookoła ścian. Wyposażony jest w ołtarz, trzy żyrandole i 32 ławki³¹.

Należy dodać, że plebania i budynki gospodarcze oraz 56,09 ha ziemi kościelnej w Borętach zostały po wojnie rozdysponowane. W 1949 roku wydzielono dla parafii 6,09 ha ziemi ornej, z czego w użytkowaniu Kościoła było 0,68 ha, natomiast pozostały areal uprawiała najpierw spółdzielnia produkcyjna, a po jej rozwiązaniu dzierżawiła rodzina Osnowskich.

W 1957 roku kuria biskupia w Gdańsku-Oliwie, działając w imieniu proboszcza, wystąpiła z wnioskiem do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku w sprawie uregulowania stosunku prawnego-właścicielskiego przejętych dwóch obiektów sakralnych, będących do 1945 roku własnością wspólnoty ewangelickiej. Urząd gdańskiej administracji 5 grudnia 1957 roku wystąpił do Wydziału I Cywilnego Sądu Powiatowego w Elblągu o informację z ksiąg wieczystych dotyczących kościoła poewangelickiego w Borętach. Po pięciu dniach sąd w Elblągu powiadomił Wydział ds. Wyznań (WdsW) w Gdańsku, że „miejscowość Boręty nie jest znana w powiecie elbląskim”. Z pomocą w rozwiązaniu tego problemu przysłała kuria biskupia w Oliwie. Przesłała do urzędu wyznaniowego pismo z załączonym *Schematyzmem Diecezji Gdańskiej* z 1928 roku, wskazując informację o własności notarialnej zamieszczonej w publikacji urzędowej. W listopadzie 1958 roku WdsW PWRN w Gdańsku zwrócił się do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Malborku o wyrażenie opinii w sprawie przekazania kościołów poewangelickich w Borętach i Palczewie. Dopiero 4 listopada 1959 roku wydział w Gdańsku wydał pozytywną decyzję w sprawie użytkowania i przekazania w zarząd tych dwóch kościołów i przekazał ją do zaopiniowania w UdsW w Warszawie. Dnia 28 grudnia 1959 roku ten centralny organ administracji wyznaniowej zatwierdził decyzję, a przeniesienie własności miało być potwierdzone protokolarnie. Informację o decyzji urząd przekazał kurii biskupiej w dniu 21 stycznia 1960 roku. Protokół zdawczo-odbiorczy w imieniu PPRN w Malborku podpisał inspektor Państwowego Funduszu Ziemi Mieczysław Strzelecki, a kurię biskupią reprezentował administrator parafii ks. Fryderyk Lulkowski. W momencie przejścia określono, że „stan zachowania kościoła w Borętach jest średni”³².

³⁰ Relacja ustna ks. F. Lulkowskiego z 17.10.1989, zob. P. Szczudłowski, *Losy poewangelickich obiektów sakralnych na terenie diecezji gdańskiej po 1945 roku*, Lublin 2001, s. 84.

³¹ *Schematyzm Diecezji Gdańskiej*, Gdańsk 1975, s. 166; P. Szczudłowski, *Losy poewangelickich obiektów sakralnych na terenie diecezji gdańskiej po 1945 roku*, Lublin 2001, s. 27.

³² APG, 2375/1771/52, *Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem Rzymskokatolickim, innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi. Boręty, Parafia Katolicka św. Katarzyny, 1957–1987, Protokół zdawczo-odbiorczy*, 18.02.1960, k. 146.

Drugim ewangelickim obiektem sakralnym, przejętym już w 1945 roku, a poświęconym 13 listopada 1947 roku przez ks. Lulkowskiego, był drewniany kościół, czasem zwany kaplicą, w Palczewie. Został wybudowany w 1712 roku jako jednonawowa świątynia nakryta dwuspadowym dachem z niewielką wieżyczką. Wewnątrz zachowało się pierwotne wyposażenie z dekoracjami rzeźbiarskimi i malarskimi. Po II wojnie światowej był w dobrym stanie. Parafia w Borętach użytkowała tę świątynię, będącą własnością skarbu państwa, nie posiadając na to formalnej zgody władz. Kuria biskupia w Gdańsku podjęła starania o prawne uregulowanie tego stanu i wystąpiła w 1957 roku z pismem do PWRN w Gdańsku i do UdsW w Warszawie, z prośbą o przejęcie w zarząd kościoła i jego użytkowanie. Jak w przypadku kościoła w Borętach, na wniosek kurii PWRN w Gdańsku poprosiło o opinię w tej sprawie PPRN w Nowym Dworze Gdańskim, które w dniu 25 listopada 1958 roku wyraziło zgodę na przekazanie pod zarząd parafii kościoła w Palczewie. W dniu 4 listopada 1959 roku WdsW PWRN w Gdańsku przesłał do UdsW w Warszawie pismo z negatywną opinią o uregulowaniu prawnym dotyczącym tego obiektu. Należy wnioskować, że władze taki stan użytkowania tolerowały aż do 1971 roku. Wówczas to, na podstawie *Ustawy z 23 czerwca 1971 r. o przejściu na osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych Kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na ziemiach zachodnich i północnych*, kościół w Palczewie z dniem 29 czerwca 1971 roku, stał się własnością parafii św. Katarzyny w Borętach³³.

Ta wyżej opisana procedura związana z uregulowaniem statusu świątyń administrowanych przez parafię Boręty pokazuje, w jakiej rzeczywistości państwa komunistycznego funkcjonował w pierwszych latach powojennych ks. Lulkowski, będąc proboszczem w Nowej Cerkwi i administratorem w Borętach³⁴.

³³ AAG, III KB III 44 p, *Sprawozdanie duszpasterskie za 1946 rok*, oprac. ks. F. Lulkowski, 5.05.1947, k. 2; AAG IV 42, *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do PWRN w Gdańsku*, 16.07.1957, k. 13; APG, WdsW UW E 4, *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do UdsW w Warszawie*, 30.08.1957; APG, WdsW UW E 95, *Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej [dalej: PPRN] w Nowym Dworze Gdańskim do WdsW PWRN w Gdańsku*, 25.11.1958; tamże, *Pismo PPRN w Nowym Dworze Gdańskim do WdsW PWRN w Gdańsku*, 25.11.1958; tamże, *Decyzja WdsW PWRN w Gdańsku*, 02.06.1971; *Schematyzm Diecezji Gdańskiej*, Gdańsk 1975, s. 166; *Schematyzm Diecezji Gdańskiej*, Gdańsk 1986, s. 121; Relacja ustna ks. F. Lulkowskiego z 17.10.1989, zob. J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821 (1992)*, t. 1, Elbląg 1999, s. 329–330; P. Szczudłowski, *Losy poewangelickich obiektów sakralnych na terenie diecezji gdańskiej po 1945 roku*, Lublin 2001, s. 49, 83–85.

³⁴ APG, 2375/1771/52, *Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem Rzymskokatolickim, innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi, Boręty. Parafia katolicka św. Katarzyny, 1957–1987*, *Pismo kanclerza kurii biskupiej w Gdańsku do PWRN w Gdańsku*, 16.07.1957, k. 133; tamże, *Pismo kierownika Oddziału Społeczno-Administracyjnego PPRN w Malborku do WdsW PWRN w Gdańsku*, 28.11.1957, k. 136; tamże, *Pismo WdsW PWRN w Gdańsku do Sądu Powiatowego w Elblągu*, 5.12.1957, k. 137; tamże, *Pismo Sądu Powiatowego w Elblągu do WdsW PWRN w Gdańsku*, 10.12.1957, k. 138; tamże, *Pismo wikariusza generalnego kurii biskupiej w Gdańsku do WdsW PWRN w Gdańsku*, 3.03.1958, k. 139; tamże, *Pismo WdsW PWRN w Gdańsku do PPRN w Malborku*, 13.11.1958, k. 140; tamże, *Pismo WdsW PWRN w Gdańsku do UdsW w Warszawie*, 17.11.1959, k. 143; tamże, *Pismo UdsW w Warszawie do WdsW PWRN w Gdańsku*, 28.12.1959, k. 144; tamże, *Pismo WdsW PWRN w Gdańsku do kurii biskupiej w Gdańsku*, 21.01.1960, k. 145; tamże, *Protokół zdawczo-odbiorczy*, 18.02.1960, k. 146; J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821 (1992)*, t. 1, Elbląg 1999, s. 111–113.

Już na początku sprawowania urzędu miał problemy ze zdrowiem. Dnia 19 listopada 1946 roku poprosił biskupa gdańskiego o dyspensę od postu eucharystycznego. Prośbę motywował w następujący sposób: „Moje wyżywienie w czasach powojennych było dotąd gorsze niż w czasie wojny, prac cielesnych jednak więcej. Dlatego z wielkim trudem mi przychodzi w niedzielę na czczo jeździć do drugiego kościoła (w półroczu letnim na rowerze), by tam też Mszę św. odprawiać. Jeżeli żołądek nie otrzyma pokarmu na czas zwyczajny, zaraz głowa mi boli, co bardzo przeszkadza mówić kazanie w języku polskim. Oprócz tego jestem teraz bardzo wrażliwy na zimno, bardzo łatwo się zaziębiam, także jestem narażony na różne choroby [...] również poprzez jazdę na odkrytej furmance [...] bez możliwości wypicia gorącego napoju. [...] proszę uprzejmie Kurie Biskupią, że przynajmniej otrzymam zezwolenie przed drugą Mszą Św., coś się napić”. W odpowiedzi otrzymał informację, że dyspensy od postu eucharystycznego może udzielić jedynie Stolica Apostolska, a do pisma skierowanego do Rzymu należy dołączyć świadectwo lekarskie. Ze względu na uciążliwość dojazdów i pogarszający się stan zdrowia ks. Lulkowski poprosił biskupa gdańskiego o zmianę parafii, sugerując chęć posługiwania w Żuławkach³⁵.

Siedem lat wcześniej, w dniu 28 maja 1954 roku, ks. Lulkowski otrzymał telegram z prośbą o przybycie do kurii biskupiej w Gdańsku. Sprawa dotyczyła propozycji biskupa, by objął parafię św. Franciszka w Gdańsku Emaus, na co wyraził zgodę. Zgodnie z procedurami państwowymi kanclerz kurii 31 maja tegoż roku wystosował pismo do WdsW PWRN w Gdańsku o wyrażenie zgody. Mimo przesłanego w połowie lipca monitu władze wyznaniowe nie wydały aprobaty. Dwa lata później ks. Lulkowski obchodził jubileusz 25-lecia kapłaństwa. Z tej okazji gratulacje wysłał mu biskup gdański. Nawiązując do święceń kapłańskich i pierwszej Mszy św., napisał: „w gorącości młodzieńczego serca Bogu ofiarowanej, proszę przyjąć najserdeczniejsze gratulacje”³⁶.

Kolejną placówką duszpasterską, którą objął ks. Lulkowski – a stało się to 15 grudnia 1961 roku – była parafia Żuławki w dekanacie Nowy Dwór Gdański. Kilka dni wcześniej uzyskał aprobatę UdsW w Warszawie. Urząd proboszcza w tej miejscowości pełnił do 15 sierpnia 1980 roku. Wówczas przeszedł na emeryturę i pozostał w Żuławkach do śmierci. Jak podaje ks. prof. Wojciech Zawadzki, przez 47 lat służyła temu kapłanowi jako gospodyni pani Gertruda Bojanowska³⁷. W dniu 14 listopada 1962 roku papież Jan XXIII uhonorował ks. Lulkowskiego tytułem Szambelana Honorowego Jego Świątobliwości, podkreślając jego zasługi w służbie dla Kościoła gdańskiego³⁸.

³⁵ AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne, Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku*, 19.11.1946, k. 117; tamże, *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do ks. F. Lulkowskiego*, 23.11.1946, k. 118.

³⁶ AAG, L/4, *Ks. Fryderyk Lulkowski, Akta personalne, List gratulacyjny biskupa gdańskiego do ks. Lulkowskiego z okazji 25 lecia kapłaństwa*, 5.03.1956, k. 130.

³⁷ AAN, 2/1587/0/7.12/61/621, *UdsW w Warszawie, Zatwierdzenie ks. Lulkowskiego na stanowisko proboszcza w Żuławkach*, 7.12.1961; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 236.

³⁸ AAG, L/4, *Ks. Fryderyk Lulkowski, Akta personalne, Pismo Secretaria Status Sanctitatis Suae Sanctissimus Dominus Noster Joannes PP. XXIII Rev. Dominum Fridericum Lulkowski*, 14.11.1962.

PROBOSZCZ PARAFII ŻUŁAWKI

Dnia 15 grudnia 1961 roku ks. Lulkowski został proboszczem w Żuławkach. Parafię objął po ks. Edwardzie Godlewskim (1958–1961)³⁹, który oprócz kościoła katolickiego pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny do 1958 roku administrował również kościołem poewangelickim, nie mając na to pisemnej zgody władz. W maju 1958 roku na podstawie protokołu zdawczo-odbiorczego świątynię tę przejęła ewangelicko-augsburska parafia w Sopocie. Protokół przejęcia podpisali ks. Edward Godlewski jako „zdający”, Albert Peters, reprezentant sopockiej parafii, jako „przejmujący” oraz przedstawiciele władz lokalnych. Ewangelicy jednak bardzo szybko zrezygnowali z użytkowania świątyni, co spowodowało, że administracja wyznaniowa doprowadziła do jej rozbiórki⁴⁰.

Trzy miesiące przed przybyciem ks. Lulkowskiego do Żuławek odbyła się w dniach 20 i 21 września 1961 roku wizytacja kanoniczna, którą przeprowadził biskup Lech Kaczmarek. Stała się podsumowaniem posługi w tej parafii ks. Godlewskiego, a jednocześnie wskazaniem dla nowego proboszcza, ujętym w dekreście powizytacyjnym. Biskup zalecił uzupełnienie księgi cmentarnej, kroniki parafialnej, spisu inwentarza oraz skorowidza akt kancelaryjnych. Wizytator zapisał też ważne polecenie duszpasterskie: „[...] sekciarstwo i pewien marazm parafian [...] należałoby stopniowo, cierpliwie i konkretnie tępić...”. Ks. Lulkowski z wielkim zapałem, gorliwością i otwartością do powierzonej mu wspólnoty rozpoczął kolejny etap posługi proboszczowskiej⁴¹.

Jego przybycie do parafii w Żuławkach zbiegło się z przygotowaniem do II Synodu Gdańskiego, zainicjowanego 8 grudnia 1960 roku przez biskupa Edmunda Nowickiego. Rządca diecezji 5 kwietnia 1961 roku ustanowił komisję synodalną z przewodniczącym biskupem Lechem Kaczmakiem oraz 11 podkomisji. Przewodniczącym jednej z nich, ds. Statutów o Sakramentach, został ks. Lulkowski. Zapewne był to dowód zaufania do wiedzy i mądrości tego kapłana⁴².

W latach 1961–1974 ks. Lulkowski miał do pomocy wikariuszy, kolejno: ks. Jerzego Trepczyka, ks. Stefana Stankiewicza oraz ks. Zenona Konaszewicza. Obejmowali oni obsługę duszpasterską także mieszkańców Mikoszewa. Odprawiali tam Msze Święte w kaplicy koło cmentarza i zabytkowej dzwonnicy, przystosowanej i poświęconej 13 listopada 1949 roku na potrzeby miejscowej ludności. Wówczas

³⁹ Ks. Edward Godlewski, w: *Leksykon kapłanów wyświęconych w latach 1869–1945, pracujących w diecezji Gdańskiej*, oprac. M. Kwiecień, Gdańsk 2014, s. 17.

⁴⁰ AAG, III KB IV 72, *Odpis protokołu zdawczo-odbiorczego kościoła poewangelickiego w Żuławkach*, 15.05.1958, k. 16; P. Szczudłowski, *Losy poewangelickich obiektów sakralnych na terenie diecezji gdańskiej po 1945 roku*, Lublin 2001, s. 216.

⁴¹ *Kronika parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Żuławkach, Protokół wizytacji kanonicznej bpa L. Kaczmarka, 20 i 21 września 1961*, s. 3; J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomorzańskiej 1243–1821 (1992)*, t. 1, Elbląg 1999, s. 503–505.

⁴² *Dekret Najprzewielebniejszego Księdza Biskupa z 8.12.1960 roku zapowiadający zwołanie Drugiego Synodu Diecezji Gdańskiej i zarządzający bezpośrednie prace przygotowawcze*, Edmund Nowicki Biskup, MDG 1961, nr 1–4, s. 251–252; S. Bogdanowicz, *Edmund Nowicki. Biskup Gdański*, s. 369; S. Bogdanowicz, *Kościół Gdański pod rządami komunizmu*, s. 161.

to władze samorządowe przekazały ten obiekt na cele kultu religijnego. W połowie 1979 roku została utworzona samodzielna parafia w Mikoszewie⁴³.

W dniach 22 i 23 marca 1969 roku odbyła się w Żuławkach wizytacja kanoniczna przeprowadzona po raz kolejny przez biskupa sufragana Lecha Kaczmarka. Na głównej Mszy Świętej w kościele parafialnym zgromadziło się ok. 500 osób, a w kaplicy filialnej w Mikoszewie ok. 300 osób. W protokole wizytator zapisał następującą informację o proboszczu: „Ks. Fryderyk Lulkowski [...] to kapłan bardzo sumienny, gorliwy, chory. Interesuje się historią. Warunki pracy ma trudne. Uczy dzieci w Mikoszewie i Żuławkach. Przygotowuje dzieci do I Komunii św. oraz do sakramentu bierzmowania. Tygodniowo ma 14 godzin”. W dekreście powizytacyjnym biskup wysunął postulat, by dokonać w porozumieniu z kanclerzem ks. Kazimierzem Mirynowskim drobnej konserwacji zabytkowego feretronu oraz – w porozumieniu z prof. Romanem Wielochem z Politechniki Gdańskiej – podjąć osuszanie murów świątyni i założyć kraty na oknach w celu zabezpieczenia obiektu przed włamaniami. Należy dodać, że ks. Mirynowski i Wieloch byli członkami Komisji Diecezjalnej do Spraw Sztuki Sakralnej⁴⁴.

W roku 1971, opierając się na *Ustawie o przejęciu na osoby prawne Kościoła Rzymskokatolickiego własności niektórych nieruchomości położonych na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, ks. Lulkowski uporządkował sprawy majątkowe parafii Żuławki. Dotyczyło to kościoła i plebanii w Żuławkach, kaplicy w Mikoszewie oraz dwóch cmentarzy parafialnych. Zadbał także o duży krzyż przydrożny na wale Wisły, nieopodal przeprawy promowej, oraz o kapliczkę przydrożną w Drewnicy. PWRN w Gdańsku w dniu 10 marca 1972 roku potwierdziło przejęcie przez parafię na własność wyżej wymienionych nieruchomości⁴⁵.

Pod koniec 1975 roku ks. Lulkowski podjął starania o wykonanie nowego ołtarza posoborowego dla kościoła w Żuławkach, by dostosować przestrzeń prezbiterium do nowych przepisów liturgicznych. Został do tego zobligowany przez biskupa Kazimierza Kluza wizytującego parafię w październiku 1974 roku, z prośbą o przedstawienie do zatwierdzenia przez Komisję Diecezjalną do Spraw Sztuki Sakralnej. O wykonanie projektu poproszono architekta Bohdana Szyłańskiego, który w styczniu 1976 roku przygotował dokumentację opisową i rysunkową. Wprowadzenie ołtarza

⁴³ APG, 2375/1774/63, *Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem Rzymskokatolickim, innymi kościołami i związkami wyznaniowymi, Żuławki. Parafia Narodzenia NMP, 1953–1993, Decyzja WdsW w Elblągu o utworzeniu parafii w Mikoszewie*, 30.07.1979, k. 178.

⁴⁴ *Kronika parafii Narodzenia NMP w Żuławkach, Protokół wizytacji kanonicznej bp. L. Kaczmarka, 22 i 23 marca 1969*, s. 2–3, 6.

⁴⁵ *Ustawa o przejściu na osoby prawne Kościoła Rzymskokatolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, Dz.U. 1971 nr 16, poz. 156; *Zarządzenie Dyrektora UdsW z dnia 13 sierpnia 1971 r. w sprawie wykonania przepisów o przejściu na osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na ziemiach zachodnich i północnych*, M.P. 1971, nr 44, poz. 284; APG, 2375/1774/63, *Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem Rzymskokatolickim, innymi kościołami i związkami wyznaniowymi, Żuławki. Parafia katolicka Narodzenia NMP, 1953–1993, Oświadczenie ks. Lulkowskiego w sprawie nieruchomości parafii w Żuławkach*, 12.11.1971, k. 173, 174; tamże, *Decyzja PWRN w Gdańsku*, 10.03.1972.

versus populum wymagało przeróbki drewnianych stopni ołtarza głównego oraz podium⁴⁶. Wcześniej, dzięki staraniom biskupa, poddano konserwacji obraz z nastawy głównego ołtarza. W protokole wizytacyjnym biskup Kluz zapisał, że należy również przeprowadzić fachową konserwację zabytkowego feretronu. W tym samym czasie dokonano renowacji i pozłocenia zabytkowego kielicha i pacyfikału⁴⁷.

Podczas wizytacji kanonicznej w 1979 roku biskup sufragan Kazimierz Kluz w protokole zanotował: „Na uwagę zasługuje bardzo starannie przygotowane sprawozdanie z pracy duszpasterskiej, które zostało wygłoszone przez księdza proboszcza”. W przedśionku kościoła, jak zauważył biskup, umieszczona była „estetycznie wykonana tablica z historią kościoła i parafii”. O prowadzeniu kancelarii parafialnej wizytator stwierdził: „wszystkie księgi prowadzone są starannie i dokładnie oraz przechowywane są w odpowiednich warunkach”, dodał, że istnieje także kronika parafialna⁴⁸.

OKOLICZNOŚCIOWE WYRÓŻNIENIE PAŃSTWOWE

Na początku lipca 1965 roku, w osiemnastoosobowej grupie księży diecezji gdańskiej, ks. Lulkowski otrzymał Odznakę Tysiąclecia Państwa Polskiego. To uhonorowanie – jak zaznaczono w sentencji – miało być nagrodą dla wyróżniających się w sposób aktywny w państwowych obchodach tysiąclecia państwowości. Aktu dekoracji dokonał przewodniczący Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu, poseł Florian Wichłacz, w obecności przewodniczącego PWRN w Gdańsku Piotra Stolarka. W imieniu odznaczonych przemówił ks. Tadeusz Jasiński, prezes Zarządu Wojewódzkiego Zrzeszenia „Caritas”. Stwierdził, że to „akt dekoracji będący wyrazem uznania władz państwowych dla obywatelskiej postawy wielu księży, którzy od lat pracują na niwie duszpasterskiej na Ziemi Gdańskiej”. Jednocześnie złożył zobowiązanie „do jeszcze bardziej ofiarnego wysiłku na rzecz wspólnych zadań stojących przed całym społeczeństwem polskim”. Ks. Lulkowski przed otrzymaniem tego odznaczenia, będąc lojalny wobec władz kościelnych, udał się w dniu 26 maja 1965 roku do kurii biskupiej w tej sprawie. Przekazał kanclerzowi ks. Bernardowi Polzinowi informację, że z „zaproszeniem na wręczenie odznaki państwowej, przybyło do niego dwóch panów, którym oświadczył, że nie uważa by miał jakiegokolwiek zasługi za które mógłby być odznaczony”. Kanclerz w notatce z tego spotkania dalej zanotował: „Ks. Lulkowski przybył do kurii by zapytać, jak ma postąpić. Oświad-

⁴⁶ ADEg, 85, Żuławki. *Kościół Narodzenia NMP, Projekt ołtarza*, oprac. arch. B. Szyłański, styczeń 1976; *Kronika parafii Narodzenia NMP w Żuławkach, Protokół wizytacji kanonicznej bp. K. Kluzy, 26 i 27 października 1979*, Gdańsk, 27.11.1979, s. 2, 7.

⁴⁷ ADEg, 86, Żuławki. *Dokumentacja fotograficzna obrazów z kościoła, przed i po konserwacji, lata 70-te XX wieku*; ADEg, AAN 4, Żuławki. *Dokumentacja parafii Narodzenia NMP, Protokół wizytacji kanonicznej bp. K. Kluzy, 6 i 7 października 1979*, Gdańsk, 11.11.1979, s. 4.

⁴⁸ ADEg, AAN 4, Żuławki. *Dokumentacja parafii Narodzenia NMP, Protokół wizytacji kanonicznej bp. K. Kluzy, 26 i 27 października 1979 r.*, Gdańsk, 27.11.1979, s. 2, 7.

czyłem mu [...] że powinien sam o tym wiedzieć oraz osobiście uważam, że bardzo trafnie odpowiedział tym panom, którzy wręczali mu pismo”⁴⁹.

Ks. Lulkowski wziął udział tylko w dwóch spotkaniach w gronie księży patriotów: w związku z przyznaniem odznaki w 1965 roku oraz wcześniej – w spotkaniu kapłanów diecezji gdańskiej przed Narodowym Plebiscytem Pokoju. Konferencja odbyła się w dniu 12 maja 1951 roku w sali Ratusza Staromiejskiego. Przybył na nią także kanclerz kurii biskupiej ks. Kazimierz Mirynowski oraz 45 kapłanów, wśród nich ks. Lulkowski. Zebraniu przewodniczył ks. Herbert Kiewert, a referat na temat udziału księży w plebiscycie wygłosił ks. dr Stanisław Maćkowiak. Jak podała prasa, wywiązała się wśród duchownych ożywiona dyskusja. Ks. Henryk Serwiński z Mierzeszyna powiedział m.in.: „My, kapłani, pomni słów Chrystusa, [...] «pokój mój daję wam», powinniśmy stanąć z całym narodem do aktywnej walki o pokój. Musimy zająć jasne i sprecyzowane stanowisko w tej wielkiej sprawie”⁵⁰. Kolejne, bardzo liczne spotkanie księży z województwa gdańskiego, w którym wziął udział ks. Lulkowski, odbyło się 22 października 1951 roku. Zostało ono zorganizowane przez członków i sympatyków Komisji Księży przy Zarządzie Okręgowym Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Było to propagandowe spotkanie na kanwie Narodowego Plebiscytu Pokoju⁵¹.

Jest pewne, jednocześnie potwierdzone przez historyka z Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku dr. Daniela Gucewicza, badacza powojennych dziejów Kościoła gdańskiego, że był to epizodyczny i być może przymusowy udział w tych spotkaniach ks. Lulkowskiego⁵². Potwierdzeniem tej tezy jest książka Jana Hlebowicza, *Polityka na ambonie. Środowisko księży patriotów w województwie gdańskim w latach 1950–1956*, gdzie ten zacytowany kapłan nie został wymieniony w środowisku „księży patriotów”. Hlebowicz podjął analizę prozopograficzną dotyczącą uwikłanych kapłanów odnośnie do ich miejsca urodzenia i wychowania. Podał, że 73 procent duchownych w badanym okresie pochodziło – jak ks. Lulkowski – z terenu zaboru pruskiego. To autora poprowadziło do wniosku, że po 1945 roku pruskiego zaborcę zastąpiła komunistyczna władza, wobec której nie należało występować otwarcie, ale z pewnym podporządkowaniem i posłuszeństwem. To mógł być jeden z powodów zgody ks. Lulkowskiego, urodzonego we Wrzeszczu, na udział w wiecu na rzecz pokoju i przyjęcie Odznaki Tysiąclecia⁵³.

⁴⁹ AAD, AAG, L-4, Ks. Fryderyk Lulkowski. *Akta personalne, Notatka ze spotkania*, ks. kanclerz B. Polzin, 26.05.1965, k. 172; [b.a.], *Odznaczenia księży w województwie gdańskim*, „Za i przeciw. Tygodnik ilustrowany” 27(1965), s. 4.

⁵⁰ (M.P.) *Przed Narodowym Plebiscytem Pokoju. Księża Gdańska i powiatu gdańskiego wyrażają wolę czynnej walki o pokój*, „Dziennik Bałtycki” 130(1951), s. 1, 3.

⁵¹ (m.p.), *Księża katolicy województwa gdańskiego przyłączają się do ogólnonarodowego frontu walki o pokój*, „Dziennik Bałtycki” 277(1951), s. 2.

⁵² Relacja ustna dr. Daniela Gucewicza z IPN w Gdańsku, 17.09.2025, zob. D. Gucewicz, *Próba sił? Rok 1966 w Gdańsku. Milenium kontra Tysiąclecie*, Gdańsk 2014.

⁵³ J. Hlebowicz, *Polityka na ambonie. Środowisko księży patriotów w województwie gdańskim w latach 1950–1956*, Gdańsk 2024, s. 93–96.

HISTORYK KOŚCIOŁA LOKALNEGO

Z wielkim znanstwem, a jednocześnie z pasją, ks. Lulkowski zajmował się historią Gdańska, a przede wszystkim Żuław, na których przyszło mu pracować w duszpasterstwie przez 41 lat. Tą pasją dzielił się z duchowieństwem diecezjalnym, pisząc publikacje do „Miesięcznika Diecezjalnego Gdańskiego”. Opracował pod koniec 1959 roku artykuł dotyczący, jak to sam określił, prehistorii kościoła i klasztoru św. Brygidy na Starym Mieście w Gdańsku. Konkretnie tekst dotyczył kaplicy pod nazwą Studnia Maryi dla Pokutnic św. Marii Magdaleny, gdzie w 1374 roku w drodze do Szwecji miały być uczczone doczesne szczątki św. Brygidy. Obiekt ten miał znajdować się w miejscu, gdzie w latach 1396–1402 wielki mistrz Konrad von Jungingen kazał walącą się już kaplicę zburzyć i na jej miejscu wybudować kościół, który – tak samo jak klasztor – został poświęcony tej świętej. Należy dodać, że w latach 1935–1938 ks. Lulkowski pracował jako wikariusz w tej parafii i dlatego historia tych obiektów była w polu jego zainteresowań. Tekst ten, napisany odręcznie na siedmiu stronach wraz z przypisami pod tytułem *Legenda i rzeczywistość o dawnej kaplicy pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Gdańsku*, w lipcu następnego roku autor przesłał do wikariusza generalnego kurii biskupiej w Gdańsku-Oliwie, który zobowiązał się do wydania drukiem tej publikacji. W odpowiedzi ks. Lulkowski otrzymał informację o trudnościach związanych z publikacją oraz o przekazaniu autorowi w podziękowaniu albumu *Organy oliwskie*. Nie ma pewności, czy opracowanie tego tekstu zostało wydane drukiem poza miesięcznikiem diecezjalnym⁵⁴.

Będąc proboszczem w Żuławkach, ks. Lulkowski na początku lat sześćdziesiątych XX wieku uporządkował zasób archiwalny, znajdujący się w kancelarii parafialnej. Ksiądz profesor Wojciech Zawadzki w 1999 roku przejął ten zgromadzony materiał do Archiwum Diecezji Elbląskiej. W artykule o zasobach archiwum w Żuławkach ksiądz profesor zanotował: „Materiał archiwalny został ułożony tematycznie i zaopatrzone w wykonane na kartonach hasła. Przepuszczalnie porządkowanie archiwaliów żuławskich przeprowadził ks. Fryderyk Lulkowski [...] Kapłan ten znany był z zamiłowania do lokalnej historii i troski o zabytki i archiwalia”⁵⁵.

Dowodem była odpowiedź na przedstawione w 1959 roku przez kurię biskupią wskazania dotyczące prowadzenia kroniki i archiwum parafialnego⁵⁶. W 1961 roku, ostatnim roku duszpasterzowania ks. Lulkowskiego w Nowej Cerkwi, w „Miesięczniku Diecezjalnym Gdańskim” zamieszczono jego artykuł pt. *Uwagi dla kronikarza parafii*. Tekst ten rozpoczął od ogólnej refleksji, zachęcając: „kronikarz zanim przystąpi do opracowywania dziejów swojej parafii, powinien się zapoznać z historią regionu do którego ona należy [...] oraz także z historią kultury, sztuki itp. inaczej

⁵⁴ AAG, III KB, III, 2 p, *akta duszpasterskie parafii św. Brygidy w Gdańsku, t. 1, Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku*, 21.07.1960, k. 157; tamże, *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do ks. F. Lulkowskiego*, 28.07.1960, k. 156; tamże, F. Lulkowski, *Legenda i rzeczywistość o dawnej kaplicy pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Gdańsku* (rękopis), k. 152–156; *Organy oliwskie*, oprac. R. Odyniec, fot. R. Wyrobek, Gdańsk 1958.

⁵⁵ W. Zawadzki, *Zasoby archiwum parafialnego w Żuławkach na Żuławach Malborskich*, „Rocznik Elbląski” 2015, t. 26, s. 113–114.

⁵⁶ (b. a.), *Potrzeba i treść kroniki parafialnej*, MDG 3(1959), s. 322–324.

o błędy bardzo łatwo”. Podał przykład błędnego zapisu w *Schematyzmie Diecezji Gdańskiej* z 1958 roku, gdy „odnośny duszpasterz zapisał, że kościół w Tuji masywny, gotycki zbudowany został w XII wieku. Kto się nieco zna na historii sztuki wie, że gotyk pojawia się na terenie Polski w XIII wieku, a kościoły powstają na Żuławach dopiero w XIV wieku”. By zgłębić wiedzę dotyczącą tego regionu, autor wymienił dostępną literaturę, którą opracowali: F. Mamuszka, J. Kostrzewski, W. Łęga, H. Bertram i O. Kloeppe. Odsyłał także do wówczas nowo wydanego dzieła G. Labudy, *Szkice z dziejów Pomorza*. Wskazywał również na pozycje książkowe o zabytkach krzyżackich B. Schmida i J. Heisego czy też J. Stankiewicza i B. Szermera. Przywoływał artykuły autorstwa: J. Muhla, W. Quade’a, G. Grüneberga oraz A. Hartwicha. Tych, którzy zainteresowani są starszymi dokumentami, zachęcał, by zapoznali się z dziełami: M. Perlbacha, P. Simona, E. Dormana oraz Woelky-Saage. Odesłał też czytelników do artykułu swego autorstwa pt. *Z historii Kościoła katolickiego na Wielkich Żuławach*, który zamieszczono w 1960 roku jako dodatek do „Miesięcznika Diecezjalnego Gdańskiego”⁵⁷. Następnie podał obszerną liczbę tytułów opracowań historycznych, dotyczących Pomorza Gdańskiego i samego miasta Gdańska. Dał także kilka przykładów wątpliwej wiarygodności faktów, podanych przez historyków zajmujących się tematem Gdańska i Żuław. Kończąc artykuł, ks. Lulkowski zacytował duchownego diecezji gnieźnieńskiej ks. F. Kryszaka: „W opisie dziejów parafii, we wstępie może znaleźć się zobrazowanie środowiska, a więc dane geograficzne i etnograficzne. Dalej omówić trzeba kwestie powstania parafii, księgę fundacji i dzieje kościoła, by zająć się potem charakterystyką żywego elementu, jaki w parafii tworzą wierni. Osobny rozdział poświęci się oczywiście rządcom parafii, plebanom i ich pomocnikom. Dalsze rozdziały omówią instytucje na terenie parafii, jak bractwa, cechy, szkoły, szpitale itp. Powyższy schemat nie wyczerpuje, rzecz jasna wszystkich możliwości, dla każdej jednak pracy w omawianym temacie, może stanowić szkicowy punkt wyjścia”⁵⁸.

KRONIKA PARAFII NOWA CERKIEW

W 1962 roku ks. Lulkowski napisał do „Miesięcznika Diecezjalnego Gdańskiego” artykuł pt. *Kronika parafii Nowa Cerkiew*. Zawarł w nim wszystkie elementy, o których wspominał w *Uwagach dla kronikarza parafii*. W części wstępnej podał informację o odnowionym dokumencie, zawierającym akt erekcyjny tej miejscowości z 1351 roku. Następnie poinformował, że pierwszy dokument został wystawiony przez wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego w latach 1342–1345, gdzie – oprócz Nowej Cerkwi – wymieniono także należące do tej parafii wioski Gniazdowo i Pręgowo, bez wzmianki o dotacji kościoła. W XVI wieku Nowa Cerkiew administracyjnie należała do tenuty nowodworskiej w województwie malborskim oraz dekanatu nowostawskiego. Przed 1525 rokiem te miejscowości posiadały obiekty sakralne, raz

⁵⁷ Zob. F. Lulkowski F., *Z historii Kościoła katolickiego na Wielkich Żuławach*, „MDG” 12(1960), s. 1–18 (dodatek/wkładka). Artykuł został włączony do działu „Materiały i recenzje” w niniejszym tomie „Studiów Elbląskich”. Koniecznych zmian językowych, korekt oraz uzupełnień dokonali jako redaktorzy bp Jacek Jezierski oraz ks. Piotr Towarek.

⁵⁸ F. Lulkowski, *Uwagi dla kronikarza parafii*, MDG 5(1961), s. 463–469.

nazywane kościołami, innym razem kaplicami. Zostały one w połowie XVI wieku przejęte przez wspólnotę protestancką. W Pręgowie w 1562 roku urzędował pastor Valentinus Busner, a co do Gniazdowa jest wzmianka z połowy XVII wieku o duchownym luteranckim. Następnym punktem *Kroniki* były informacje o kościele w Nowej Cerkwi oparte na aktach wizytacji kanonicznej z 1647 roku⁵⁹.

Następna informacja dotyczyła złego stanu zachowania tego obiektu, co wynikało z działań podczas drugiej wojny szwedzkiej oraz powodzi na Żuławach w 1661 roku. Ponieważ mieszkańcy ponieśli ogromne straty, nie byli w stanie finansować remontu zniszczonego kościoła. W 1700 roku podczas wizytacji zanotowano, że „filary oporowe nie spełniają swojej funkcji, okna zepsute i zniszczone drewniane wyposażenie z powodu zalania wodą deszczową”. Pod groźbą kary 200 talarów kościół miał być odnowiony. W 1829 roku zniszczenia były na tyle poważne, że rozebrano kaplicę północną oraz górną część wieży. Dwa dzwony z niej zostały zawieszony na wybudowanej wolnostojącej dzwonnicy. W 1857 roku inspektorzy budowlani podjęli decyzję o rozebraniu kościoła i wybudowaniu nowego na jego miejscu. W 1878 roku rozpoczęto budowę świątyni, którą poświęcono 8 listopada 1879 roku, a konsekrowano 8 maja 1883 roku. Proboszczem parafii był wówczas ks. Aleksander Tolki⁶⁰.

Z dalszej części *Kroniki* dowiadujemy się o kaplicy w Gniazdowie i Pręgowie. Ta pierwsza, pod wezwaniem św. Bartłomieja, jak to opisał wizytator w 1640 roku, „nie jest nawet podobna do stajni”. W 1766 roku została wyremontowana i wyposażona, a w 1818 roku huragan zniszczył ten obiekt. Kaplicę św. Mikołaja w Pręgowie wybudowano przed 1619 rokiem. Już w 1647 roku, według akt wizytacyjnych, mowa jest o złym stanie zachowania tej świątyni. Mieszkańcy zdołali jedynie odbudować dzwonnice, a mimo że zostali zmuszeni w 1699 roku przez sąd do odbudowania kościoła i plebanii, oświadczyli, że z przyczyn finansowych nie mogą podjąć się tego zadania. Zobowiązali się jedynie utrzymywać kościół w Nowej Cerkwi. W 1742 roku kaplicę wraz z dzwonnice rozebrano.

Następny punkt *Kroniki* dotyczył krótkich biogramów proboszczów parafii. Ksiądz Lulkowski opisał 24 duchownych, począwszy od Thomasa Toppera pełniącego urząd w latach 1562–1568, a skończywszy na sobie (lata 1938–1961). Poruszył też sprawy majątkowe i finansowe, opisując dotacje i dochody parafii. Natomiast ostatnią zamieszczoną informacją był obszerny opis stanu liczebnego i przekroju społecznego wiernych, tworzących przez wieki wspólnotę parafialną. Autor podał, że w 1871 roku na terenie parafii mieszkały 1272 osoby, w tym 595 katolików, 557 ewangelików, 114 menonitów oraz 6 żydów⁶¹.

⁵⁹ F. Lulkowski, *Kronika parafii Nowa Cerkiew*, MDG 6(1962), s. 90–91; por. J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezjańskiej 1243–1821* (1992), t. 1, Elbląg 1999, s. 149–150, 294–298, 349–350; W. Długokęcki, *Najstarsza organizacja parafialna na Żuławach Wielkich (do połowy XV wieku)*, „Studia Elbląskie” 20(2019), s. 12–14; W. Zawadzki, *Żuławy Malborskie i Elbląskie 1772–1945. Perspektywa społeczno-religijna*, Pelplin 2021, s. 18, 51, 66–67.

⁶⁰ F. Lulkowski, *Kronika parafii Nowa Cerkiew*, MDG 6(1962), s. 92; H. Pohl, *Die kath. Pfarrei St. Martin Neukirch*, s. 21; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 354.

⁶¹ F. Lulkowski, *Kronika parafii Nowa Cerkiew*, s. 89–97.

KRONIKA PARAFII ŻUŁAWKI

W 1962 roku ks. Lulkowski napisał również *Kronikę parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Żuławkach* jako referat do ogłoszenia do kapłanów diecezji gdańskiej. Nie został on wydrukowany w miesięczniku diecezjalnym, ale zachował się rękopis w zasobach Archiwum Parafii w Żuławkach. Autor, tak jak w przypadku *Kroniki parafii Nowa Cerkiew*, zachował taki sam układ zapisu dziejów. Przekazał historyczną wiedzę odnośnie do lokacji dla wsi Żuławki wraz z sąsiednimi miejscowościami Bronowo i Jankowo, wchodzącymi w skład pierwotnej parafii. W okresie reformacji w 1636 roku przyłączono parafię w Niedźwiedzicy z miejscowościami Dworek, Nowa Kościelnica i trzema osadami: Forwerk, Vierzehnhuben (obecnie Stare Babki) oraz Vogtei (Włodarka). W 1858 roku w spisie znalazły się także miejscowości Wybicko, Świerznica i Jankowo oraz Szkarpawa. Kolejny zapis dotyczył kościoła parafialnego, którego budowę rozpoczęto w 1840 roku na fundamentach pierwotnego kościoła szachulcowego. W dniu 3 października 1941 roku nową świątynię konsekrował biskup sufragan diecezji warmińskiej Józef Ambroży Geritz. Koszty budowy wyniosły 3096 talarów, nie licząc udziału własnego. Władza świecka zapłaciła 2/3, a parafianie resztę. Następne informacje przekazuje ks. Lulkowski o kościołach, które już nie istnieją: w Bronowie, Nowej Kościelnicy oraz w Drewnicy, a także o powojennej kaplicy przebudowanej z Domu Rybaka w Mikoszewie. W dalszej części opisyje zabytkowe wyposażenie kościoła w Żuławkach. Sprawy personalne są przedmiotem opisu zarówno parafian, jak i proboszczów, a także wikariuszy. Poznajemy biografie 25 proboszczów – od Georgiusa Voltera, sprawującego urząd w latach 1562–1564, po autora kroniki będącego proboszczem w latach 1961–1980. W dalszej części zawarte są ważniejsze informacje z życia parafii od 1960 do 1985 roku⁶².

Z HISTORII KOŚCIOŁA NA WYŻYNACH GDAŃSKICH

W 1985 roku w „Miesięczniku Diecezjalnym Gdańskim” ukazał się artykuł ks. Lulkowskiego zatytułowany *Z historii Kościoła katolickiego na Wyżynach Gdańskich*, dotyczący parafii powstałych na wschód i południe od Gdańska. Parafia w Czapielsku istniała krótko przed reformacją, w Kłodawie już w 1280 roku, w Łęgowie w roku 1404, w Przywidzu była erygowana przez cystersów po 1284 roku, w Pruszczu Gdańskim (wg W. Łęgi) w 1200 roku (wg S. Kujota w 1325 roku), w Różynach po 1280 roku, w Trąbkach Wielkich w roku 1236. Były to parafie o średniowiecznym rodowodzie. Autor wspominał także o przybyciu konwentu cystersów do Oliwy w 1186 roku czy też o pierwszej wzmiance z 1222 roku o kościele św. Wojciecha w Gdańsku. W Kłodawie natomiast parafia była własnością klasztoru w Łądzie, a w Pręgowie patronem był klasztor św. Brygidy z Gdańska. Nie wszystkie kościoły przetrwały do naszych czasów. W Postołowie zachował się do początku XVI wieku, a w Zukszynie protestancki dziedzic w 1576 roku zburzył kościół i na jego miejscu

⁶² Archiwum Parafii Narodzenia NMP, F. Lulkowski, *Kronika parafii w Żuławkach, 1962–1985* (rps).

powstały zabudowania dworskie. Gotyckie obiekty sakralne w Wojnowie i Skowarczu przetrwały do początku XVIII wieku. W 1592 roku biskup włocławski sprowadził do Gdańska-Oruni zakon jezuitów, a od 1642 roku w tej samej dzielnicy bonifratrzy prowadzili szpital. W 1662 roku w Gdańsku-Chełmie powstał klasztor Reformatów. Po II wojnie światowej na tym terenie zostało erygowanych sześć parafii: w Sobowidzu (1948), w Jasieniu (1979), w Pruszczu (1980), w Kolbudach i Straszynie (1982) oraz w Łostowicach (1985)⁶³.

Z HISTORII KOŚCIOŁA NA ŻUŁAWACH GDAŃSKICH

Na łamach „Miesięcznika Diecezjalnego Gdańskiego” w 1986 roku ks. Lulkowski zamieścił dwa artykuły: *Z historii Kościoła katolickiego na Żuławach Gdańskich* oraz *O nabożeństwach polskich w kościołach parafialnych za czasów Wolnego Miasta Gdańska*⁶⁴.

Kościoły na Żuławach po zachodniej stronie Wisły, opisane przez ks. Lulkowskiego, do XV wieku należały do dekanatu gdańskiego. Następnie został utworzony osobny *decanatus insule minoris Gedanensis* z siedzibą w Steblewie. Na podstawie odnowionych przywilejów lokacyjnych autor, powołując się na W. Quade’a i S. Kujota, podaje informacje o pierwszych wzmiankach dotyczących 13 parafii na Żuławach Gdańskich: Koszwały i Trutnowo (1334), Steblewo (1343) z kościołem filialnym w Giemlicach i Osicach, Bogatka (1346), Kiezmark (1349), Cedry Wielkie i Suchy Dąb (1350), Koźliny (1353), Rokitnica (1378), Wocławy (1384), Wiślina (1423) i Leszkowy (1468) oraz Suchy Dąb z kościołem w Ostrowiku. Dalej podaje, że najstarszymi parafiami na Żuławach Gdańskich według badań ks. W. Łęgi są Giemlice (1292–1301), będące własnością cystersów oliwskich, oraz Rokitnica z XIII wieku. Następnie autor wymienił szczegółowe informacje dotyczące poszczególnych wiosek i ich przynależności do parafii aż do lat osiemdziesiątych XX wieku. Podczas II wojny światowej na terenie Żuław Gdańskich zniszczono kościół w Wocławach oraz kilka świątyń ewangelickich. Po 1945 roku powstały cztery parafie: w 1971 roku ponownie erygowaną w Kiezmarku, w 1979 roku w Suchym Dębnie, a w roku 1982 w Trutnowie i Wiślinie⁶⁵.

O NABOŻEŃSTWACH POLSKICH WOLNEGO MIASTA GDAŃSKA

W artykule *O nabożeństwach polskich w kościołach parafialnych za czasów Wolnego Miasta Gdańska* ks. Lulkowski powołał się na referat ks. Franciszka Rogaczewskiego, ogłoszony podczas I Synodu Diecezjalnego w 1935 roku, oraz na artykuł ks. Antoniego Bacińskiego i książkę Andrzeja Drzycimskiego, jednocześnie z nimi

⁶³ F. Lulkowski, *Z historii Kościoła katolickiego na Wyzynach Gdańskich*, MDG 7–9(1985), s. 265–270.

⁶⁴ F. Lulkowski, *Z historii Kościoła katolickiego na Żuławach Gdańskich*, MDG 1–3(1986), s. 53–57; tenże, *O nabożeństwach polskich w kościołach parafialnych za czasów Wolnego Miasta Gdańska*, „MDG” 7–9(1986), s. 340–343.

⁶⁵ F. Lulkowski, *Z historii Kościoła katolickiego na Żuławach Gdańskich*, s. 53–57.

polemizując. Wykazał brak pełnych informacji i podzielił się własnymi doświadczeniami, gdy był wikariuszem w kościołach gdańskich św. Franciszka (1932–1933) i św. Brygidy (1935–1938). Powołał się też na ks. Jan Ornowskiego, który pracował jako wikariusz parafii św. Mikołaja (1936–1937) i św. Brygidy (1937) w Gdańsku oraz jako nauczyciel religii w Sopocie. Zamieścił również informację o polskich nabożeństwach przekazaną przez ks. Bernarda Jaxa, pochodzącego z parafii w Gdańsku Emaus⁶⁶. Odnosił się także do periodyków diecezjalnych: „St. Adalbertuskalender” ukazującego się od 1927 roku czy też „Katholisches Jahrbuch für das Bistum Danzig” z 1936 roku, które zawierają dane o nabożeństwach odprawianych w języku polskim w Gdańsku-św. Wojciechu, we Wrzeszczu w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa czy też w Nowym Porcie. Ksiądz Lulkowski, oprócz danych dotyczących polskich nabożeństw na terenie Gdańska i Sopotu, dokładnie wskazał parafie na Żuławach, gdzie w liturgii posługiwano się językiem polskim. W Lasowicach Wielkich w co drugą niedzielę w okresie letnim, a w Nowej Cerkwi i Mątowach Wielkich w uroczystość św. Piotra i Pawła, głoszono słowo Boże dla polskich robotników sezonowych w ich ojczystym języku. Z chwilą wybudowania w 1928 roku kościoła w Piekle nabożeństwa po polsku odprawiane były co trzecią niedzielę. Od 15 kwietnia do 7 listopada 1938 roku ks. Lulkowski, będąc wikariuszem eksponowanym w Pogorzałej Wsi, a mieszkając w Piekle, dwa razy w tygodniu prowadził nabożeństwa po polsku⁶⁷.

O BŁOGOSŁAWIONEJ DOROCIE Z MĄTÓW

W 1977 roku ks. Lulkowski napisał artykuł pt. *O błogosławionej Dorocie z Mątew*, który został zamieszczony w „Miesięczniku Diecezjalnym Gdańskim”. Tekst ten powstał po zatwierdzeniu kultu Błogosławionej Doroty przez papieża Pawła VI na początku 1976 roku. Autor przedstawił dość szczegółową biografię kwidzyńskiej relikwii w ujęciu jej duchowości. Tekst oparł głównie na literaturze niemieckojęzycznej⁶⁸

⁶⁶ W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 176, 264–265.

⁶⁷ F. Rogaczewski, *Fragen der Seelsorge des polnischen Volksteil*, w: *Diözesansynode des Bistum Danzig 10 bis 12 Dezember 1935*, Danzig 1936, s. 105–114; A. Baciński, *Polskie duchowieństwo katolickie w Wolnym Mieście Gdańsku 1919–1935*, „Studia Gdańskie” 1(1973), s. 7–118; A. Drzycimski, *Polacy w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1933). Polityka Senatu Gdańskiego wobec ludności polskiej*, Wrocław 1978; F. Lulkowski, *O nabożeństwach polskich w kościołach parafialnych za czasów Wolnego Miasta Gdańska*, s. 340–343.

⁶⁸ F. Lulkowski, *O błogosławionej Dorocie z Mątew*, MDG 5–7(1977), s. 135–142, zob. F. Hippler, *Meister Johannes Marienwerder und die Klausurin Dorothea von Montau*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” (dalej ZGAE) 3(1864), s. 166–299; tenże, *Das Leben der seligen Dorothea von Preussen*, ZGAE, 10(1893), s. 297–504; P. Nieborowski, *Die selige Dorothea von Preussen. Ihr Heiligsprechungsprozess und ihre Verehrung bis in unsere Zeiten*, Breslau 1933; R. Stachnik, *Zum Schrifttum über die selige Dorothea von Montau*, ZGAE 27(1939), s. 231–259; R. Stachnik, A. Triller, *Dorothea von Montau*, Münster 1976; H. Westpfahl, *Beiträge zur Dorotheenforschung*, ZGAE 27(1939), s. 123–177; tenże, *Dorothea von Montau*, Meitingen 1949; *Vita Dorotheae von Montoviensis magistri Johannis Marienwerder*, wydanie krytyczne, oprac. H. Westpfahl, A. Triller, Köln–Graz 1964; W. Ziesemer, *Das Marienburger Konventsbuch 1399–1412*, Danzig 1913.

oraz dwóch artykułach polskich autorów⁶⁹. Ksiądz Lulkowski jako kapłan diecezji gdańskiej miał w pamięci jej I Synod Diecezjalny, który odbył się w 1935 roku, gdzie „wyrażono życzenie i prośbę, by proces kanonizacyjny błogosławionej Doroty został doprowadzony do szczęśliwego końca”. Wspomniał też ks. Ryszarda Stachnika, który w 1950 roku założył Stowarzyszenie Błogosławionej Doroty, wspierające prace odnowienia procesu kanonizacyjnego. Po zebraniu odpowiedniego materiału historycznego w dniu 6 października 1955 roku został doręczony do Stolicy Apostolskiej komplet dokumentów wraz z fotokopią akt procesu z lat 1404–1405. Kongregacja do Spraw Obrządku w dniu 18 lutego 1964 roku zatwierdziła dokumenty do dalszego procedowania. Zakończyło się ono w 1971 roku wydrukowaniem w Watykanie tzw. *Positio*, które zostało przebadane przez kanonistów. Pozytywna opinia pozwoliła Świętej Kongregacji do Spraw Beatyfikacji i Kanonizacji w dniu 9 stycznia 1976 roku wystawić dekret zatwierdzony przez papieża Pawła VI, dotyczący kultu Błogosławionej Doroty. Na tę okoliczność odbyły się uroczystości dziękczynne w katedrze oliwskiej 13 grudnia 1976 roku, a także w kościele w Mątach Wielkich i Kwidzynie⁷⁰.

Z HISTORII KOŚCIOŁA NA MIERZEI GDAŃSKIEJ

W 1986 roku w „Miesięczniku Diecezjalnym Gdańskim” został umieszczony tekst ks. Lulkowskiego pt. *Z historii Kościoła katolickiego na Mierzei Gdańskiej*. Artykuł ten był w pewnym sensie dopełnieniem historii Kościoła partykularnego w granicach diecezji powstałej w 1925 roku, ale poza Gdańskiem. Autor opisał historyczne dzieje parafii z terenu nadmorskiego, takich jak: Stogi, Wisłoujście, Sobieszewo, Mikoszewo, Drewnica, Żuławki, Stegna i Krynica Morska⁷¹.

ZAKOŃCZENIE

Niecały rok przed przejściem na emeryturę, podczas wizytacji kanonicznej w październiku 1979 roku, biskup Kazimierz Kluz w protokole scharakteryzował i jednocześnie podsumował osobowość ks. Lulkowskiego: „Ksiądz Szambelan [...] ustanowiony proboszczem w Żuławkach 15 grudnia 1961 roku, jest kapłanem z powołania i całe swoje życie oddał na służbę Kościołowi, wiernie spełniając swoją misję kapłańską. Nawet teraz, gdy coraz bardziej brak mu sił, z trudem ale stara się spełniać ciężące na nim obowiązki proboszcza. Trzeba podkreślić, że sam pracuje z dużym poświęceniem w bardzo trudnych warunkach, ciesząc się nie najlepszym zdrowiem. Ksiądz proboszcz ma duże zaufanie u wiernych, którzy są mu oddani i wdzięczni”⁷².

⁶⁹ T. Kujawska-Komender, *Badanie nad pismami Doroty z Mątew*, „Nasza Przeszłość” 5(1957), s. 84–132; [b.a.] *O Słudze Bożej Dorocie z Mątew*, „Kurenda Kurii Diecezji Gdańskiej” 65(1976).

⁷⁰ F. Lulkowski, *O błogosławionej Dorocie z Mątew*, s. 142.

⁷¹ F. Lulkowski, *Z historii Kościoła katolickiego na Mierzei Gdańskiej*, MDG 4–6(1986), s. 173–175.

⁷² ADEg, AAN 4, Żuławki. *Dokumentacja parafii Narodzenia NMP, Protokół wizytacji kanonicznej bp. K. Kluzy, 6 i 7 października 1979 r.*, Gdańsk, 27.11.1979, s. 6.

Tę opinię biskupa Kluza o ks. Lulkowskim potwierdzają kapłani, którzy go znali czy też się z nim spotykali. Przez 14 lat będąc emerytem, mieszkał do śmierci w plebanii w Żuławkach. Przez ostatnie dwa i pół roku jego życia proboszczem był ks. Antoni Mikielawicz, który z dużym szacunkiem wspominał postać tego kapłana. Jako jeden z wielu przykładów podał: „Ksiądz Lulkowski, zawsze zatroskany o swoich parafian, gdy przyszedli prosić o odprawienie Mszy Świętej, zapytał, czy złożona przy tej okazji ofiara nie jest za duża. Żył bardzo skromnie, chorując przez ostatnie lata swojego życia”⁷³. Ksiądz profesor Jan Wiśniewski wspomina: „Spotkałem się z nim dwa razy, by ugruntować swoją wiedzę na temat historii kościołów na Żuławkach, które z zamiłowaniem i zapałem opisał ksiądz Lulkowski w obszernym artykule”⁷⁴. Artykuł ten, zatytułowany *Z historii Kościoła katolickiego na Wielkich Żuławkach*, został wydrukowany w 60 egzemplarzach i dołączony w 1960 roku jako wkładka do „Miesięcznika Diecezjalnego Gdańskiego”. W niniejszym tomie „Studiów Elbląskich”, jak już wcześniej wspomniano, to cenne opracowanie znalazło się po odpowiednich korektach i uzupełnieniach w dziale „Materiały i recenzje”.

Ksiądz Fryderyk Lulkowski w ostatnich latach życia tracił wzrok, w wyniku czego uległ wypadkowi. Po dziewięciu tygodniach, w 86. roku życia, zmarł na plebanii w Żuławkach w dniu 30 maja 1994 roku⁷⁵. W informacji o śmierci Księdza Prałata, zamieszczonej w tygodniku diecezji elbląskiej „Wspólnota”, biskup Józef Wysocki odnotował: „W cichości znosząc cierpienia, w poniedziałek dnia 30 maja zasnął w Panu ks. Fryderyk Lulkowski”. Nekrolog tego kapłana został zamieszczony w „Kurendzie Kurii Metropolitalnej Gdańskiej”, w dwutygodniku „Gwiazda Morza” oraz w „Miesięczniku Archidiecezji Gdańskiej”⁷⁶. Uroczystości pogrzebowe odbyły się w dniu 1 czerwca 1994 roku w Żuławkach pod przewodnictwem abp. metropolity gdańskiego Tadeusza Gocłowskiego, z udziałem bp. elbląskiego Andrzeja Śliwińskiego i licznie zgromadzonych kapłanów oraz wiernych. Doczesne szczątki dawnego proboszcza w Żuławkach złożono przy głównej alei na cmentarzu parafialnym.

Ksiądz Fryderyk Lulkowski był z wykształcenia teologiem. W ciągu swego życia wypełniał posługę duszpasterską jako wikariusz i proboszcz. Należał do grupy księży diecezji gdańskiej, którzy w celu sprostania wyzwaniom pracy duszpasterskiej wśród Polaków opanowali znajomość języka polskiego. Z zamiłowania jednak był badaczem dziejów Kościoła na Żuławkach. Tę misję kronikarza i historyka realizował bardzo rzetelnie i kompetentnie.

⁷³ Relacja ustna ks. Antoniego Mikielawicza, 18.09.2025

⁷⁴ Relacja ustna ks. prof. Jana Wiśniewskiego, 15.09.2025.

⁷⁵ W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie*, s. 176, 264–265.

⁷⁶ AAG, L-4, *Ks. Fryderyk Lulkowski. Akta personalne*, „Kurenda Kurii Metropolitalnej Gdańskiej”, 1994, nr 30/94, s. 55; J. Wysocki, *Śp. Ksiądz prałat Fryderyk Lulkowski*, „Wspólnota” 1994, nr 7; W. Lauer, *Śp. Ksiądz prałat Fryderyk Lulkowski*, „Gwiazda Morza” 12(1994), s. 7; T. Bach, *Śp. Ksiądz Prałat Fryderyk Lulkowski*, „Miesięcznik Archidiecezji Gdańskiej” 7–9(1994), s. 47.

**KSIĄDZ FRYDERYK LULKOWSKI
BADACZ DZIEJÓW KOŚCIOŁA NA ŻUŁAWACH**

STRESZCZENIE

Artykuł przybliży osobę, życie oraz działalność pisarską księdza Fryderyka Lulkowskiego (1908–1994). Należał on do duchowieństwa Kościoła rzymskokatolickiego diecezji gdańskiej. Był z wykształcenia teologiem, a także duszpasterzem: wikariuszem, administratorem i proboszczem (Nowa Cerkiew, Gdynia, Boręty, Żuławki). Posługiwał się językiem niemieckim oraz polskim. Z zamiłowania ks. Lulkowski stał się badaczem dziejów Kościoła na Żuławach Gdańskich, Elbląskich, Malborskich, częściowo także na Mierzei Wiślanej. Misję kronikarza i historyka realizował bardzo rzetelnie i kompetentnie.

**PRIEST FRYDERYK LULKOWSKI
RESEARCHER OF CHURCH HISTORY IN THE WERDER REGION**

SUMMARY

This article presents the life and literary work of Father Fryderyk Lulkowski (1908–1994). He belonged to the clergy of the Roman Catholic Church in the Diocese of Gdańsk. He was a theologian by education, as well as a pastor: vicar, administrator and parish priest (Nowa Cerkiew, Gdynia, Boręty, Żuławki). He spoke German and Polish. Out of passion, Father Lulkowski became a researcher of the history of the Church in the Żuławy region (Gdańsk, Elbląg, Malbork), and partly also on the Vistula Spit. He carried out his mission as a chronicler and historian very reliably and competently.

**PFARRER FRYDERYK LULKOWSKI
FORSCHER DER KIRCHENGESCHICHTE IN DER REGION WERDER**

ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Artikel stellt das Leben und literarische Werk von Pfarrer Fryderyk Lulkowski (1908–1994) vor. Er gehörte zum Klerus der römisch-katholischen Kirche in der Diözese Danzig. Er war ausgebildeter Theologe und Seelsorger: Vikar, Verwalter und Pfarrer (Neukirch, Gdynia, Barendt, Fürstenwerder). Er sprach Deutsch und Polnisch. Aus Leidenschaft wurde Pater Lulkowski Forscher der Kirchengeschichte in der Region Werder (Danzig, Elbing, Marienburg) und teilweise auch auf der Frischen Nehrung. Seine Aufgabe als Chronist und Historiker erfüllte er sehr zuverlässig und kompetent.

BIBLIOGRAFIA

Archiwum Akt Nowych (AAN)

AAN, 2/1587/0/7.12/61/621, UdsW w Warszawie.

- *Zatwierdzenie ks. Lulkowskiego na stanowisko proboszcza w Żuławkach, 7.12.1961.*

Archiwum Diecezji Elbląskiej (ADEg)

ADEg, 230, Lasowice Wielkie.

- *Varia, Wikariusze i pomoc duszpasterska. Korespondencja proboszcza z biskupem gdańskim w sprawie pomocy udzielanej dzieciom rosyjskich emigrantów. Podatek gruntowy. Pensja duchownych, w latach 1910–1941.*

ADEg, 250, Lasowice Wielkie.

- *Budowa i remonty obiektów parafialnych w latach 1910–1941.*

ADEg, 253, Bau der II. kathol. Schule in Gr. Lesewitz, 1928–1937.

ADEg, 85, Żuławki. Kościół Narodzenia NMP.

Projekt ołtarza, opr. architekt B. Szyłański, styczeń 1976.

ADEg, 86, Żuławki. Kościół Narodzenia NMP.

Dokumentacja fotograficzna obrazów z kościoła, przed i po konserwacji, lata 70-te XX wieku.

ADEg, AAN 4, Żuławki. Dokumentacja parafii Narodzenia NMP.

- *Protokół wizytacji kanonicznej bpa K. Kluza, przeprowadzonej 26 i 27 października 1979 r., Gdańsk, 27.11.1979.*

Archiwum Archidiecezji Gdańskiej (AAG)

AAG, A-88, Polnischer Sprachunterricht für Geistliche:

- *Pismo wikariusza generalnego do proboszczów o zwalnianiu wikariuszy na zajęcia z języka polskiego, 19.08.1935.*

– *Sprawozdanie z wyników egzaminacyjnych z języka polskiego (rps), 7.06.1937.*

AAG, III KB III 44 p, Boręty. Parafia św. Katarzyny, Akta duszpasterskie parafii:

- *Sprawozdanie duszpasterskie za 1946 rok, oprac. ks. F. Lulkowski, 5.05.1947, k. 2.*

– *Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku, 17.01.1957.*

AAG IV 42, Boręty. Parafia św. Katarzyny, Akta duszpasterskie parafii:

- *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do PWRN w Gdańsku, 16.07.1957, k. 13.*

AAG, III KB IV 72, *Odpis protokołu zdawczo-odbiorczego kościoła poewangelickiego w Żuławkach, 15.05.1958, k. 16.*

AAG, III KB, III, 2 p, Akta duszpasterskie parafii św. Brygidy w Gdańsku, t. 1:

- *Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku, 21.07.1960, k. 157.*
- *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do ks. F. Lulkowskiego, proboszcza w Nowej Cerkwi, 28.07.1960, k. 156.*
- *F. Lulkowski, Legenda i rzeczywistość o dawnej kaplicy pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Gdańsku (rps), k. 152–156.*

AAG, L/4, Ks. Fryderyk Lulkowski, Akta personalne duchowieństwa diecezji gdańskiej:

- *Odpis świadectwa Szkoły Publicznej w Gdańsku, 26.02.1926 (potwierdzony 10.03.1926 przez ks. Maćkowskiego, proboszcza parafii św. Mikołaja w Gdańsku), k. 5.*
- *Akt Bestätigung, Katholisches Pfarrmat der Königlichen Kapell Danzig, 22.03.1926, k. 6.*
- *Pismo administratora apostolskiego E. O'Rourke do ks. F. Lulkowskiego o skierowaniu do Akademii Teologicznej w Braniewie, 27.03.1926, k. 7.*

- *Zobowiązanie wobec administratora apostolskiego o przygotowaniu do kapłaństwa dla diecezji gdańskiej*, 29.03.1926, k. 8.
- *Pismo bpa warmińskiego A. Bludaua do bpa gdańskiego E. O'Rourke*, 30.03.1926, k. 9.
- *Der Senat der Freien Stadt Danzig, Abt. Für kirchl. Angelegenh* (Informacja o pomocy finansowej dla F. Lulkowskiego), 29.09.1926, k. 12.
- *Pismo biskupa gdańskiego E. O'Rourke do ks. F. Lulkowskiego*, 11.02.1931, k. 9.
- *Dyspensa Świętej Kongregacji ds. Dyscypliny Sakramentów Stolicy Apostolskiej*, nr 334/31, 17.01.1931, k. 51.
- *Den Personalakten vorheften*, k. 114.
- *Dekret bpa gdańskiego na urząd II wikariusza parafii św. Brygidy w Gdańsku*, 13.03.1935, k. 87.
- *Dekret bpa gdańskiego na urząd administratora parafii w Nowej Cerkwi*, 17.10.1938, k. 81.
- *Dekret bpa gdańskiego na urząd proboszcza w Nowej Cerkwi*, 31.05.1939, k. 101.
- *Dekret administratora apostolskiego na urząd administratora parafii w Borętach*, 19.09.1946, k. 116.
- *Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku*, 19.11.1946, k. 117.
- *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do ks. F. Lulkowskiego*, 23.11.1946, k. 118.
- *Personalalia parafii Nowa Cerkiew, poczta Ostaszewo, powiat Gdańsk*, oprac. ks. F. Lulkowski, 4.02.1947, k. 120.
- *Telegram kanclerza ks. J. Cymanowskiego do ks. F. Lulkowskiego*, 28.05.1954, k. 127.
- *Pismo kanclerza kurii biskupiej w Gdańsku do Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku*, 31.05.1954, k. 128.
- *Monit kanclerza kurii biskupiej w Gdańsku do Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku*, 10.07.1954, k. 129.
- *List gratulacyjny biskupa gdańskiego do ks. Lulkowskiego z okazji 25-lecia kapłaństwa*, 5.03.1956, k. 130.
- *Pismo ks. F. Lulkowskiego do kurii biskupiej w Gdańsku o zmianie imienia*, 31.05.1957, k. 133.
- *Kwestionariusz personalny ks. F. Lulkowskiego*, 4.04.1958, k. 136.
- *Secretaria Status Sanctitatis Svae Sanctissimus Dominus Proster Joannes PP. XXIII Rev. Dominum Fridericum Lulkowski*, 14.11.1962.

Archiwum Państwowe w Gdańsku (APG)

- APG, 2375/1771/52, Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem rzymskokatolickim, innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi, Boręty. Parafia katolicka św. Katarzyny, 1957–1987:
- *Pismo kanclerza kurii biskupiej w Gdańsku do PWRN w Gdańsku*, 16.07.1957, k. 133.
 - *Pismo PWRN w Gdańsku do kurii biskupiej w Gdańsku*, 12.08.1957.
 - *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie*, 30.08.1957, k. 134.
 - *Pismo kierownika Oddziału Społeczno-Administracyjnego PPRN w Malborku do WdsW PWRN w Gdańsku*, 28.11.1957, k. 136.
 - *Pismo WdsW PWRN w Gdańsku do Sądu Powiatowego w Elblągu*, 5.12.1957, k. 137.
 - *Pismo Sądu Powiatowego w Elblągu do WdsW PWRN w Gdańsku*, 10.12.1957, k. 138.
 - *Pismo wikariusza generalnego kurii biskupiej w Gdańsku do WdsW PWRN w Gdańsku*, 3.03.1958, k. 139.

- *Pismo WdsW PWRN w Gdańsku do PPRN w Malborku*, 13.11.1958, k. 140.
 - *Pismo WdsW PWRN w Gdańsku do UdsW w Warszawie*, 17.11.1959, k. 143.
 - *Pismo UdsW w Warszawie do WdsW PWRN w Gdańsku*, 28.12.1959, k. 144.
 - *Pismo WdsW PWRN w Gdańsku do kurii biskupiej w Gdańsku*, 21.01.1960, k. 145.
 - *Protokół zdawczo-odbiorczy kościoła poewangelickiego w Borętach*, 18.02.1960, k. 146.
- APG, 2375/1755/1, Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem rzymskokatolickim, innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi, Nowa Cerkiew. Parafia katolicka św. Marcina, 1961–1998, Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku, Kartoteka parafii:
- *Pismo wikariusza generalnego kurii biskupiej w Gdańsku do WdsW PWRN w Gdańsku*, 6.12.1961.
- APG, WdsW UW E 4:
- *Pismo kurii biskupiej w Gdańsku do UdsW w Warszawie*, 30.08.1957.
- APG, WdsW UW E 95:
- *Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Nowym Dworze Gdańskim do WdsW PWRN w Gdańsku*, 25.11.1958.
 - *Pismo PPRN w Nowym Dworze Gdańskim do WdsW PWRN w Gdańsku*, 25.11.1958.
 - *Decyzja WdsW PWRN w Gdańsku*, 2.06.1971.
- APG, 2375/1774/63, Realizacja zadań ustawowych w zakresie stosunków między państwem a Kościołem rzymskokatolickim, innymi kościołami i związkami wyznaniowymi, Żuławki. Parafia Narodzenia NMP, 1953–1993:
- *Decyzja WdsW w Elblągu o utworzeniu parafii w Mikoszewie*, 30.07.1979, k. 178.
 - *Oświadczenie ks. Lulkowskiego w sprawie nieruchomości parafii w Żuławkach*, 12.11.1971, k. 173, 174.
 - *Decyzja PWRN w Gdańsku*, 10.03.1972.

Archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa (ANID)

ANID Gd, MS/3, *Architektura sakralna woj. gdańskiego, Boręty, kościół gotycki św. Katarzyny*, Gdańsk, 9.09.1959.

Archiwum Parafii Narodzenia NMP w Żuławkach

Kronika parafii w Żuławkach (rps).

Pisma księdza Fryderyka Lulkowskiego

- Lulkowski F., *Kronika parafii Nowa Cerkiew*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 6(1962), s. 90–91.
- Lulkowski F., *Legenda i rzeczywistość o dawnej kaplicy pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Gdańsku* (rps, bd.), w: AAG, III KB, III, 2 p, Akta duszpasterskie parafii św. Brygidy w Gdańsku, t. 1, k. 152–156.
- Lulkowski F., *O błogosławionej Dorocie z Mątew*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 5–7(1977), s. 135–142.
- Lulkowski F., *O nabożeństwach polskich w kościołach parafialnych za czasów Wolnego Miasta Gdańska*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 7–9(1986), s. 340–343.
- Lulkowski F., *Uwagi dla kronikarza parafii*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 5(1961), s. 463–469.
- Lulkowski F., *Z historii Kościoła katolickiego na Mierzei Gdańskiej*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 4–6(1986), s. 173–175.

- Lulkowski F., *Z historii Kościoła katolickiego na Wielkich Żuławach*, dodatek do „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 12(1960), s. 1–18.
- Lulkowski F., *Z historii Kościoła katolickiego na Wyżynach Gdańskich*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 7–9(1985), s. 265–270.
- Lulkowski F., *Z historii Kościoła katolickiego na Żuławach Gdańskich*, „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 1–3(1986), s. 53–57.

Opracowania

- Bach T., *Śp. Ksiądz Pralat Fryderyk Lulkowski*, „Miesięcznik Archidiecezji Gdańskiej” 7–9(1994), s. 47.
- Baciński A., *Polskie duchowieństwo katolickie w Wolnym Mieście Gdańsku 1919–1935*, „Studia Gdańskie” 1(1973), s. 7–118.
- Bogdanowicz S., *Edmund Nowicki. Biskup Gdański*, Gdańsk 1998.
- Bogdanowicz S., *Kościół Gdański pod rządami komunizmu 1945–1984*, Gdańsk 2000.
- Choroś M., *Zmiany w nazewnictwie miejscowym i osobowym na Śląsku przed i po drugiej wojnie światowej*, „Śląsk Opolski” 8/1(1993), s. 12–21.
- Długokęcki W., *Najstarsza organizacja parafialna na Żuławach Wielkich (do połowy XV wieku)*, „Studia Elbląskie” 20(2019), s. 9–29.
- Drzycimski A., *Polacy w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1933). Polityka Senatu Gdańskiego wobec ludności polskiej*, Wrocław 1978.
- Gucewicz D., *Próba sił? Rok 1966 w Gdańsku. Milenium kontra Tysiąclecie*, Gdańsk 2014.
- Hipler F., *Das Leben der seligen Dorothea von Preussen*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 10(1893), s. 297–504.
- Hipler F., *Meister Johannes Marienwerder und die Klauslerin Dorothea von Montau*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 3(1864), s. 166–299.
- Hlebowicz J., *Polityka na ambonie. Środowisko księży patriotów w województwie gdańskim w latach 1950–1956*, Gdańsk 2024.
- Kirchliches Amtsblatt für das Bistum Ermland*, Braunsberg 1.03.1931, nr 3.
- Jażdżewski L., *Aspekty wychowania według I Synodu Gdańskiego*, „Studia Gdańskie” 15–16(2002–2003), s. 75–84.
- Kleinert E., *Obowiązek opanowania języka polskiego przez duchowieństwo gdańskie w latach 1935–1937*, „Miesięcznik Archidiecezji Gdańskiej” 5–6(1978), s. 137–142.
- Kleinert E., *Prace przygotowawcze i przebieg I Synodu Gdańskiego 10–12 XII 1935 r.*, „Miesięcznik Diecezji Gdańskiej” 7–8(1975), s. 224–228;
- Kujawska-Komender T., *Badanie nad pismami Doroty z Mątew*, „Nasza Przeszłość” 5(1957), s. 84–132.
- Ks. Fryderyk Lulkowski*, w: *Leksykon kapłanów wyświęconych w latach 1869–1945, pracujących w diecezji gdańskiej*, oprac. M. Kwiecień, Gdańsk 2014, s. 31.
- Mikos S., *Gmina Polska w Wolnym Mieście Gdańsku*, w: *Studia z dziejów Gdańska 1918–1939. Komunikaty Instytutu Bałtyckiego*, zeszyt specjalny nr 2, Gdańsk 1975, s. 161–184.
- Nieborowski P., *Die selige Dorothea von Preussen. Ihr Heiligsprechungsprozess und ihre Verehrung bis in unsere Zeiten*, Breslau 1933.
- Obląg J., *Akademia Braniewska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, k. 209–210. [b.a.], *O Śłudze Bożej Dorocie z Mątew*, „Kurenda Kurii Diecezji Gdańskiej” 65(1976).
- Organy oliwskie*, oprac. R. Odyniec, fot. R. Wyrobek, Gdańsk 1958.
- Pawłowicz Z., *Listy pasterskie biskupa gdańskiego Edwarda O'Rourke*, „Studia Gdańskie” 6(1986), s. 85–138.

- Perfidna forma internowania. Wspomnienia rezerwistów i poborowych powołanych do wojskowych obozów internowania w listopadzie 1982 roku*, oprac. D. Czerwiński, A. Kazański, Gdańsk–Kraków 2022.
- Pohl H., *Die kath. Pfarrei St. Martin Neukirch* (mps, bd.).
- [b.a.], *Potrzeba i treść kroniki parafialnej*, „Miesięcznik Diecezji Gdańskiej” 3(1959), s. 322–324.
- Rogaczewski F., *Fragen der Seelsorge des polnischen Volksteil*, w: *Diözesansynode des Bistum Danzig 10 bis 12 Dezember 1935*, Danzig 1936, s. 103.
- Schematyzm Diecezji Gdańskiej*, Gdańsk 1975.
- Schematyzm Diecezji Gdańskiej*, Gdańsk 1986.
- Stachnik R., *Zum Schrifttum über die selige Dorothea von Montau*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 27(1939), s. 231–259.
- Stachnik R., Triller A., *Dorothea von Montau*, Münster 1976.
- Szczudłowski P., *Losy poewangelickich obiektów sakralnych na terenie diecezji gdańskiej po 1945 roku*, Lublin 2001.
- Vita Dorotheae von Montoviensis magistri Johannis Marienwerder*, wydanie krytyczne, oprac. H. Westpfahl, A. Triller, Köln–Graz 1964.
- Westpfahl H., *Beiträge zur Dorotheenforschung*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 27(1939), s. 123–177.
- Westpfahl H., *Dorothea von Montau*, Metingen 1949.
- Wiśniewski J., *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821* (1992), t. 1, Elbląg 1999.
- Zawadzki W., *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2000.
- Zawadzki W., *Żuławy Malborskie i Elbląskie 1772–1945. Perspektywa społeczno-religijna*, Pelplin 2021.
- Ziesemer W., *Das Marienburger Konventsbuch 1399–1412*, Danzig 1913.
- Żebrowski A., *Z historii diecezji gdańskiej*, „Chrześcijanin w Świecie” 36(1976), s. 64–72.

Prasa

- Lauer W., *Śp. Ksiądz Prałat Fryderyk Lulkowski*, „Gwiazda Morza” 12(1994), s. 7.
- Życie duchowe*, „Głos Wybrzeża” 44(1988), s. 21.
- (M.P.) *Przed Narodowym Plebiscytem Pokoju. Księża Gdańska i powiatu gdańskiego wyrażają wolę czynnej walki o pokój*, „Dziennik Bałtycki” 130(1951), s. 1, 3.
- [b.a.], *Odznaczenia księży w województwie gdańskim*, „Za i przeciw. Tygodnik ilustrowany” 27(1965), s. 4.
- Wysocki J., *Śp. Ksiądz Prałat Fryderyk Lulkowski*, „Wspólnota” 7(1994).

Relacje ustne

- Relacja ustna ks. prof. Jana Wiśniewskiego, 15.09.2025.
- Relacja ustna dr. Daniela Gucewicza z IPN w Gdańsku, 17.09.2025.
- Relacja ustna ks. Antoniego Mikieliewicza, 18.09.2025.